

בקי צור

ללמוד לחבין לזכור

מסכת פסחים – קי"ג-קכ"א

ענייני המסכת מבוארים בלשון שווה לכל נפש.
המילים המודגשות הן תמצית העניינים, וניתן לקרוא אותן בפני עצמן כהכנה מהירה לפני הלימוד וכחזרה מהירה ובהירה לאחר הלימוד.

דף קי"ג

דברים שאמר רב לרב אסי

א. לא תדור בעיר שאין בה סוסים, ולא כלבים נובחים. [כי הדברים הללו נצרכים לשמירתה מגנבים, שכשהגנבים באים, הכלבים נובחים, ורוכב על הסוסים לרדוף אחרי הגנבים].

ב. לא תדור בעיר שראשה אסיא [=רופא], משום שהוא טרוד ברפואותיו, ואינו עוסק בצרכי ציבור. וי"מ שהכוונה לתלמיד חכם והטעם כנ"ל.

ג. ולא תשא שתי נשים, שמא תתעצנה עליך רעה. ואם נשאת שתיים, שא שלישית, שאם השתיים יתייעצו עליך, השלישית תגלה.

דברים שאמר רב לרב כהנא

א. הפוך בנבילתא [=התעסק בנבילות], ולא תיפוך במילי [=ולא תתעסק בדיבורים].

ב. פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא [=הפשט נבילה בשוק כדי להשתכר], ולא תימא, כהנא אנא, וגברא רבא אנא, וסניא בי מלתא [=ולא תאמר, כהנא אני, ואדם גדול, ומאוס הדבר אצלי].

ג. סלקת לאיגרא [=כשתצא לדרך, אפילו קרובה], שירותך בהדך [=צא ומזונותיך עמך].

ד. מאה קרי במתא בזוזא [=אפילו המזונות בזול שמאה דלעת נמכרים בזוז], תותי כנפיך ניהוו, [=אף על פי כן הוציאם עמך].

דברים שאמר רב לחייא בנו

א. לא תשתי סמא, כלומר לא תרגיל עצמך לשתות סמים, י"מ משום שהם ממכרים ואם יתרגל בהם, יבקש לקנות עוד ועוד, ויפזר על כך הון, ולכן אפילו כשנצרך להם לרפואה, יעדיף רפואה אחרת, ולא סמים. וי"מ משום שכל משקה, אף שמועיל לדבר מסוים, מזיק הוא לדבר אחר.

ב. ולא תשוור ניגרא, י"מ שלא יפסע פסיעות גסות, משום דבר זה נוטל מאור עינים. וי"מ שלא ידלג מעל אמת המים.

ג. ולא תעקר ככא, כלומר לא תעקור שן מחמת חולי כי סופה להתרפא.

ד. ולא תקנא בחיויא [=נחש].

ה. ולא תקנא בארמאה [=נוכרי].

שלשה אין מתקנאים בהם

שלושה, אף שעתה הנך חזק מהם, אל תתקנא בהם להרע להם, כי כל אלו עתידים להתגדל, ותגדל אימתם, ויהא בידם כח לנקום בך. ואלו הם.

א. נכרי קטן.

ב. נחש קטן.

ג. תלמיד קטן.

דברים שאמר רב לאיבו בנו

רב השתדל ללמד את איבו בנו דברי תורה ולא עלה בידו ולפיכך אמר לו מאחר שטרחתי בך ללמדך את הסוגיות ולא עלה הדבר [=טרחי בך בשמעתא ולא מסתייעא מילתא] בא ואלמדך דברים בחכמת העולם [=מילי דעלמא].

א. אדחלא אכרעיך [=בעוד שהחול על רגליך, כשבאת מן הדרך] זבינך זבין [=מכור מה שהבאת, כדי שתחזור ותקנה ותביא].

ב. כל מילי זבין ותחרט [=כל דבר שתמכור, אם אחר כך יתייקר, יש לך להתחרט על שמהרת למכור], בר מחמרא [=חוץ מיין] דזבין ולא תחרט [=שלעולם אל תתחרט על שמהרת למכור, שכן אם היית משתהה, היה עלול להחמיץ בידך].

ג. שרי כיסיך פתח שקיך, [כלומר, תקבל תחלה המעות ותנם בכיסך, ואחר כך פתח השק ותן התבואה ללוקחים].

ד. קבא מארעא ולא כורא מאיגרא, [כלומר, טוב לילך למקום קרוב ולהשתכר מעט, מלהשתכר הרבה במדינת הים].

ה. תמרא בחלוזך [=אם יש לך תמרים באותו כלי שנותנים בו תמרים], לבית סודנא רהיט [=רוץ מיד לבית עושה שכר לעשות מהן שכר, שאם תמתין, בין כך ובין כך תאכלם, ותפסיד, כי השכר עדיף על התמרים, ובו תשתכר הרבה]. וביאר רבא, שכן יש לעשות, אפילו אין לו אלא שליש סאה תמרים.

השכר הבא על ידי עשיית שכר

אחד מהחכמים הללו, רב פפא או רב חסדא, אמר, שעושרו בא לו על ידי שהיה עושה שכר.

וביאר רב חסדא, שעושה השכר נקרא סודנא, מלשון נוטריקון, סוד נאה [=עצה טובה שמתעשרים ממנה] וגמילות חסדים [=שעל ידי עשרו יכול לתת לעניים לעשות צדקה וחסד]

דברים הנכתבים בשטר

אמר רב פפא – כל דבר שצריך לכתוב עליו שטר [=כל אגב] כגון מלוה יש בו טרחה כי השטר שבידו אינו כלום ועדיין צריך הוא לטרוח ולגבות על ידי השטר את המגיע לו [=גביה בעי].

מכירה בהקפה

כל שמוכר בהקפה [=כל אשראי] ספק בא שכרו, ספק לא בא. וגם כשהוא בא, מעות רעות הם, שאינו מקבל כל שכרו כאחד, אלא מעט מעט.

שלשה דברים אמר רבי

יוחנן משום אנשי ירושלים

א. כשאתה יוצא למלחמה, אל תצא בראשונה, אלא תצא באחרונה, שאם תנוס, תכנס לביתך בראשונה.

ב. ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

ג. והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

- את שני הדברים האחרונים ציוה גם רבי עקיבא לבנו, כפי שנתבאר בדף י"ב.

שלשה דברים אמר רבי יהושע

בן לוי משום אנשי ירושלים

א. אל תרבה בגינות, [כלומר אל תהא רגיל לעשות דברך בפרהסיא, במקום מגולה], משום מעשה שהיה [בדוד ובת שבע, שנאמר בתחילת אותו מעשה, "וַיְהִי לַעֲתָה הָעָרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכְּבוֹ וַיִּתְּהַלֵּךְ עַל גֵּג פֶּיֶת הַמָּלְךְ וַיֵּרָא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגֵּג וְהָאִשָּׁה טוֹבֵת מְרָאָה מְאֹד" (שמואל ב' ב' ג')] ועל ידי זה נמשך כל מעשה דוד ובת שבע].

ב. בתך בגרה, שחרר עבדך ותן לה.

ג. והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון.

- לדברי רב חסדא יזהר באשתו שלא תבוא עם חתנה לאיסור ערוה.

- ולדברי רב כהנא יזהר שבאשתו לא תבזבז את ממונו לתת לחתנה.

ומסקנת הגמרא שיש להיזהר בה מזה ומזה.

שלשה מנוחלי העולם הבא

אמר רבי יוחנן, שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן:

א. הדר בארץ ישראל.

ב. והמגדל בניו לתלמוד תורה.

ג. והמבדיל על היין במוצאי שבתות, כלומר שאם אחר שקידש על היין, נשאר לו מעט, נמנע מלשתותו בשבת, כדי לשיירו להבדלה.

שלשה מכריז עליהן הקדוש ברוך הוא בכל יום

אמר רבי יוחנן, שלשה, מכריז עליהן הקדוש ברוך הוא בכל יום לשבח.

א. על רווק [=פנוי] הדר בכרך ואינו חוטא.

ב. ועל עני המחזיר אבידה לבעליה.

ג. ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעה.

רב ספרא היה רווק הדר בכרך. ופעם אחת שנו את דברי רבי יוחנן הנ"ל בפני רבא ובפניו. ושמח רב ספרא על כך.

אמר לו רבא, אין כוונת רבי יוחנן לאדם ככבודו, אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא, שהיו רצענים בארץ ישראל, והיו יושבים בשוק של זונות, ועושים להן מנעלים, וכשהיו נכנסות אצלם, הן היו מסתכלות בחכמים הללו, והחכמים הללו לא היו מרימים עיניהם להסתכל עליהן. והכירו אותן זונות בגדולת החכמים הללו, וכשהיו נשבעות, היו אומרות, "בחיי החכמים הקדושים של ארץ ישראל".

שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבם

א. מי שאינו כועס.

ב. ומי שאינו משתכר.

ג. ומי שאינו מעמיד על מדותיו.

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאם

א. המדבר אחד בפה ואחד בלב.

ב. והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו.

ג. והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד.

וכמעשה הבא, שטוביה חטא, ובא זיגוד לבדו, והעיד על טוביה בפני רב פפא, וצווה רב פפא

להכות את זיגוד על כך.

שאל זיגוד – טוביה חטא, וזיגוד מינגד?

ענה לו רב פפא – כן, כי נאמר, "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים י"ט ט"ו), ומאחר שאין אתה נאמן בעדותך, ולא תתקבל, אין כאן עדות, אלא רק הוצאת שם רע, ולכן אתה לוקה, שעברת על הכתוב "לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך אני ה'" (ויקרא י"ט ט"ז).

הרואה לבדו דבר ערוה בחבירו

נתבאר שהרואה לבדו דבר ערוה בחבירו אסור ללכת ולהעיד על כך.

ולדברי רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב, אף שאסור הוא להעיד על כך, מותר לו לשנאותו, שנאמר, "כי תראה חמור שנאף רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו" (שמות כ"ג ה'), ומבואר בברייתא שכוונת הכתוב לישראל שהוא שנאוי לך בלבד ולא לאחרים, והנה אם לא חטא כלל, אסור לשנאותו, שנאמר "לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (ויקרא י"ט י"ז), ואם חטא, ויש על כך עדים, הכל מותרים לשנאותו, ואם כן, על כרחך אדם זה שרק לך מותר לשנאותו, הוא זה שראית אתה לבדך שחטא.

ולדברי רב נחמן בר יצחק, מצווה על הרואה לשנאותו, שנאמר "יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תקפכות שנאתי" (משלי ח' י"ג).

לומר זאת לרבו

נתבאר, שהרואה לבדו דבר ערוה בחבירו, אסור ללכת ולהעיד על כך.

ולדברי רב אשי, דווקא להעיד עליו בבי"ד אסור, אבל אם יודע הרואה, שנאמן הוא על רבו של החוטא כשני עדים, רשאי לומר הדבר לרבו, כדי שגם רבו ישנאהו.

שלשה חייהם אינם חיים

א. הרחמנין [יותר מדאין].

ב. והרתחנין.

ג. ואניני הדעת.

שלושה דברים אלו, דבר התדיר בהן כל שעה, וכיון שהוא מקפיד עליהם, אין חייו חיים, שאין לו מנוחה. ואמר רב יוסף, כולם יש בי.

שלשה שונאים זה את זה

א. הכלבים.

ב. והתרנגולין.

ג. והחברין.

ד. ויש אומרים אף הזונות.

ה. ויש אומרים אף תלמידי חכמים שבבבל.

שלשה אוהבים זה את זה

א. הגרים.

ב. ועבדים.

ג. ועורבין.

ארבעה אין הדעת סובלתם

ארבעה אלו אין הדעת סובלתם ואפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בפני עצמם.

א. דל גאה.

ב. ועשיר מכחש.

ג. וזקן מנאף.

ד. ופרנס מתגאה על הציבור בחנם, שנוהג בהן שררה ואינו עומד עליהם בשעת דוחקם.

ה. ויש אומרים, אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה.

ולדעת תנא קמא, זה אינו בכלל אלו שאין הדעת סובלתם, כי פעמים מוכרח להחזירה מחמת כתובתה המרובה, או משום שיש לו בנים ממנה.

חמשה דברים צוה כנען את בניו

חמש הנהגות מצויות בבני כנען, עד שנראה הדבר, כאילו ציוה אותם כנען אביהם כך:

א. אהבו זה את זה.

ב. ואהבו את הגזל.

ג. ואהבו את הזמה.

ד. ושנאו את אדוניכם.

ה. ואל תדברו אמת.

ולימדו אותנו חכמים דברים אלו, כדי שנדע להיזהר מבני כנען.

ששה דברים נאמרים בסוס

א. אוהב את הזנות.

ב. ואוהב את המלחמה.

ג. ורוחו גסה.

ד. ומואס את השינה.

ה. ואוכל הרבה.

ו. ומוציא קמעה.

ז. ויש אומרים אף מבקש להרוג בעליו במלחמה.

שבעה מנודים לשמים

א. יהודי שאין לו אשה.

ב. ושיש לו אשה ואין לו בנים.

ג. ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה.

ד. ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו.

ה. וציצית בבגדו.

ו. ומזוזה בפתחו.

ז. והמונע מנעלים מרגליו.

ח. ויש אומרים, אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה, כגון משתה של ברית מילה או בת כהן לכהן.

שלושה דברים שאמרו

משום רבי יוסי איש הוצל

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל.

א. מניין שאין שואלים בכלדיים, [י"מ בעלי אוב. וי"מ חוזים בכוכבים], שנאמר "תָּמִיד תִּהְיֶה עִם

ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים י"ח י"ג).

ב. ומניין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד, שחייב לנהוג בו כבוד, שנאמר, "אֲדֹנָי

דָּנִיאל דָּנָה הָנָא מִתְנַצֵּחַ עַל סָרְכָּא וְאַחַשְׁדָּרְפָּנֵא כָּל קָבֵל

דִּי רוּחַ יִתִּירָא בֵּה וּמִלְכָּא עֲשִׂית לְהַקְמוּתָהּ עַל

כָּל מַלְכוּתָא" (דניאל ו' ד').

ג. והיושבת על דם טהור, אסורה לשמש.

כלומר, אשה שכלו ימי טוהר שלה, שבהם הדם אינו אוסר אותה לבעלה, והם ארבעים יום אחר לידת זכר, ושמונים יום אחר לידת נקיבה, משתמו הימים הללו, והגיע ליל ארבעים ואחד אחרי לידת זכר, וליל שמונים ואחד אחרי לידת נקיבה, אף על פי שלא ראתה דם, אסורה לשמש עונה אחת, והסיבה לכך, כי עד עתה היתה מותרת לשמש עם הראיה, וחששו שמא תראה ותשמש גם עתה כשהדם אוסרה. רש"י מפרש שאסורה בתשמיש יום ולילה. ורשב"ם מפרש שאסורה בתשמיש בלילה הראשון בלבד.

חכמים שנקראו בכמה אופנים

א. הוא יוסף איש הוצל, הוא יוסף הבבלי.

ב. הוא איסי בן גור אריה, הוא איסי בן יהודה, הוא איסי בן גמליאל, הוא איסי בן מהללאל, ומה שמו, איסי בן עקביה שמו.

ג. הוא רבי יצחק בן טבלא, הוא רבי יצחק בן חקלא, הוא רבי יצחק בן אלעא.

דף קי"ד

רבי יצחק סתם

סתם רבי יצחק הנזכר בסוגיות בענייני הלכה [=שמעתא] הוא רבי יצחק בן אחא, וסימנך "שְׁמַעוֹנִי אַחִי וְעַמִּי" (דה"י א' כ"ח ב') כלומר דשמעתא בן אחא.

וסתם רבי יצחק הנזכר בסוגיות בענייני אגדה הוא רבי יצחק בן פנחס.

-

דברים אלו אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משמיה דרבי יהודה ברבי אילעי :

אכול בצל [או ירקות] ושב בצל [ביתך ולא תצטרך למכרו], ולא תאכל אווזים ותרנגולים, ויהא לבך רודף עליך, לאכול כל מה שהורגלת.

פחות ממיכלך וממשתיך, ותוסיף על דירתך.

-

כשבא עולא, אמר, שבמערבא [=בארץ ישראל] ממשילים את המשל הבא על העניין הנ"ל – דאכיל אליתא [האוכל תמיד אליה ושאר בשר שמן], טשי בעלייתא [כשבאים לתבעו הקפותיו נסתר בעליה שאין בידו לפרוע]. דאכיל קקולי [=ירקות], אקיקלי דמתא [=על אשפות העיר, מקום ששאר בני העיר יושבים], שכיב [בלא הפרעה, הואיל ואין תובעים לו כלום].

סדר ברכות כוס ראשון של ארבע כוסות

לאחר שהיסב לסעודה בליל הפסח, דבר ראשון, מוזגים לו כוס ראשון מארבעה כוסות, שהוא כוס של קידוש, שאומרים עליו ברכת היום, [מקדש ישראל והזמנים], וברכת היין [בורא פרי הגפן], [וכן ברכת שהחיינו].

ונחלקו בית שמאי ובית הלל, בכל קידוש, בין בליל הפסח, ובין בשאר שבתות וימים טובים, איזו ברכה אומר תחילה, ואיזו אומר בסוף.

א. דעת בית שמאי.

תחילה מברך על היום, [ברכת קידוש מקדש ישראל והזמנים], **ואחר כך מברך על היין** [בורא פרי הגפן]. ושני טעמים לדבר.

- הסיבה לאמירת הברכות הללו על היין קודם הסעודה היא היום, שהוא המחייב לומר קידוש על היין קודם הסעודה, ומאחר **שהיום גורם לברכות הללו**, יש להקדים את ברכתו.

- מתחילה נכנס היום [כשקיבלו עליו או מצאת הכוכבים], ורק אחר כך בא היין לשלחן, ומאחר **שהיום קודם לכניסה**, הוא קודם גם לברכה.

ב. דעת בית הלל

תחילה מברך על היין [בורא פרי הגפן], **ואחר כך מברך על היום** [ברכת קידוש מקדש ישראל והזמנים]. ושני טעמים לדבר.

- אי אפשר לומר את ברכת הקידוש הזו אלא על היין [או על הפת], ואם אין לו יין [או פת], אינו מקדש, ומאחר **שהיין** [או הפת], הוא הגורם **לכך שיוכלו לברך על היום**, יש להקדים את ברכת היין.

- **ברכת היין תדירה**, וברכת היום אינה תדירה, וכלל בידינו, **תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם**.

ומבואר בברייתא, שהלכה כבית הלל שיש לברך תחילה על היין ואחר כך על היום.

- **י"א שברייתא זו**, הפוסקת בפירוש כבית הלל, **נשנית קודם שיצאה בת קול**, שאמרה הלכה כבית הלל, ולכן הוצרכה הברייתא לומר בפירוש שהלכה כבית הלל, אבל לאחר שיצאה בת קול, דבר פשוט הוא שהלכה כמותם, ואין צריך לומר זאת.

- **וי"א שברייתא זו נשנית אחר שיצאה בת קול**, וברייתא זו היא **כדעת רבי יהושע**, האומר, **שאין משגיחים בבית קול**, ולכן הוצרכה הברייתא לומר בפירוש, שבדבר זה הלכה כבית הלל.

טיבול ראשון

מיד לאחר שתיית כוס ראשון, היו מביאים למסובין ירק, לאוכלו על ידי טיבול, [שכן היה דרכם תמיד לאכול כל מאכל על ידי טיבול], ונוטלים ידים תחילה, כפי שיתבאר בעזה"י בדף קט"ו, ומברכים עליו בורא פרי האדמה ואוכלים אותו.

ולכתחילה יש להביא שאר ירקות, שאינם מין מרור, כי לכתחילה יש לאכול את המרור רק אחרי המצה, שנאמר, **"על מצות ומררים"**, מצות תחילה ואחר כך מרור, **אולם אם יש לו רק מין מרור**, כגון חזרת, לא יבטל טיבול ראשון, אלא **יביא את החזרת לטיבול ראשון**.

- **רש"י מפרש שטיבול ראשון בחרוסת** הוא,

כאכילת מרור שאחר אכילת מצה.

- **ורשב"ם מפרש, שטיבול ראשון אינו בחרוסת**,

אלא במשקה אחר.

וסיבת טיבול ראשון היא, כדי שיראה התינוק שינוי זה, וישאל, לפי שאין רגילים לאכול ירק קודם הסעודה.

וכשאכל בטיבול ראשון מין מרור, לא יבטל טיבול שני של מרור לאחר אכילת המצה, אלא יאכל מרור פעם שניה לאחר אכילת המצה.

- **י"א שהסיבה לכך שצריך לאכול פעם שניה, משום שמצוות צריכות כוונה**, והעושה מעשה מצווה בלא כוונה לצאת בו ידי המצווה, לא יצא, ומעתה, מאחר שבאכילה ראשונה בירך בורא פרי אדמה בלבד, יתכן שלא נתכוון לצאת בה ידי חובת מרור, ולא יצא בה ידי חובתו, ולכן מצווה עליו לאכול מרור פעם שניה, לשם מצוות אכילת מרור. [כן דעת ריש לקיש, וכן דעת רבי יוסי בברייתא].

- **וי"א שמצוות אינן צריכות כוונה**, ולפיכך באכילה ראשונה יצא ידי חובת אכילת מרור, ואף על פי כן צריך לאכול מרור פעם נוספת, כי מאחר שתיקנו לטבל שתי פעמים, **כדי שיהא הדבר שינוי לתינוקות**, שישאלו, צריכים לטבל שני טיבולים, אף אם יצאו בראשון ידי חובת מרור. [כן נראה דעת הסוגיה, וכן דעת הברייתא, שיצא ידי חובת מרור בלא כוונה].

-

אכל מרור של דמאי, יצא בו ידי חובתו, כפי שנתבאר בדף ל"ו לענין מצה ובדף ל"ט לענין מרור.

אכל מרור לחצאים, שמתחילה אכל כחצי זית, ולאחר מכן אכל כחצי זית, **אם לא שהה בין תחילת אכילה ראשונה לסוף אכילה אחרונה שיעור זמן של אכילת חצי ככר** [=פרס ששיעור החצי הזה הוא כארבעה ביצים], **יצא**.

הבאת השלחן

לאחר טיבול ראשון, היו עוקרים את השלחן לפני מי שאומר הגדה ועושה הסדר, וחוזרים ומביאים אותו, כשיש עליו מצות [לקיום מצוות אכילת מצה], **חזרת** [או מין אחר של מרור לקיום מצוות אכילת מרור], **וחרוסת** [לטבל בה את המרור], **ושני תבשילים** [ולהלך יתבאר בעזה"י אלו תבשילים מביאים ומדוע], **ובזמן שבית המקדש היה קיים, לא היו מביאים שני תבשילים, אלא את בשר הפסח**, [לקיום מצוות אכילת הפסח],

וחגיגת ארבעה עשר הבאה עימו.

שני תבשילים שמביאים עם המצה והמרור

נתבאר, שכשמחזירים את השלחן עם המצות והמרור והחרוסת, יש עימהם שני תבשילים נוספים, ונחלקו חכמים בדבר זה.

לדעת רב יוסף – צריכים להביא שני תבשילים של **שני מיני בשר**, **אחד זכר לפסח**, **ואחד זכר לחגיגת ארבעה עשר** שהיתה באה עם הפסח.

ולדעת רב הונא – יוצא אדם ידי חובה בכל שני תבשילים שיביא, **ואפילו בתבשיל של סלק ותבשיל של אורז**, [וכל שכן בשני מיני בשר]. ומאחר שהזכיר רב הונא סלק ואורז, היה רבא תלמידו מהדר לעשות כן, כלומר להביא תבשיל של סלק ותבשיל של אורז.

ולדעת רבינא – יוצא אדם ידי חובה, **אפילו בחתיכת בשר**, **ומרק שבו נתבשל** [=גרמא ובישולא].

ולדעת חזקיה – יוצא אדם ידי חובה, **אפילו בדג וביצה שעליו**, [שהיו רגילים להטיח את הדג בביצים], אף שנראה הדבר כתבשיל אחד.

-

בדף ל"ה נתבאר, שנחלקו חכמים אם אורז מין דגן הוא, ודעת רבי יוחנן בן נורי, שהוא מין דגן, ויוצאים בו ידי חובת מצה בפסח, וחייבים כרת על אכילתו אחר שהחמיץ.

ואמר רב אשי, שמתוך כך שרב הונא היה עושה תבשיל של אורז בפסח, [כמבואר לעיל, שלדעתו הוא אחד משני תבשילים שמביאים על השלחן], ולא חשש שיחמיץ, למדנו, שאין הלכה כרבי יוחנן בן נורי, ואין לחוש לדבריו.

ברכה בטיבול ראשון וברכה בטיבול שני

כבר נתבאר, שלכתחילה, בטיבול ראשון שקודם הסעודה, יש להביא שאר ירקות, ולא מין מרור, ובטיבול שני שלאחר אכילת מצה, יש להביא מרור. וכמו כן נתבאר, שמי שיש לו רק מין מרור, יביא מרור גם לטיבול ראשון וגם לטיבול שני.

והנה **כשבטיבול ראשון הביא שאר ירקות**, ובטיבול שני בלבד מביא מרור, **הדין פשוט** כיצד מברך.

בטיבול ראשון שמביא בו שאר ירקות, קודם אכילתו **מברך** ברכת הנהנין, [שלא להנות מעולם הזה בלא ברכה], בא"ה אמ"ה **בורא פרי האדמה**.

ובטיבול שני שמביא בו מרור, **מברך** ברכת המצוות בא"ה אמ"ה אקב"ו **על אכילת מרור**, [ואינו צריך לברך בו גם ברכת הנהנין, "בורא פרי האדמה", כי כבר נפטר בברכה ראשונה].

אבל נחלקו חכמים, **כיצד הוא מברך כשיש לו רק מרור**, **ואוכל אותו בטיבול ראשון ובטיבול שני**.

לדעת רב הונא – גם כשיש לו רק מרור, מברך **באופן הנ"ל**, **קודם טיבול ראשון מברך בורא פרי האדמה**, **וקודם טיבול שני מברך על אכילת מרור**. [וכן היו נוהגים בסורא].

דף קט"ו

ולדעת רב חסדא – מאחר שכבר אכל מרור בטיבול ראשון, ומילא כרסו ממנו, שוב לא יוכל לברך על אכילת מרור בטיבול שני, [כי כבר יצא בטיבול ראשון ידי חובת אכילת מרור]. ולכן **בטיבול ראשון מברך את שתי הברכות**, גם בורא פרי האדמה, וגם על אכילת מרור, ויוצא בו גם ידי מצוות אכילת מרור. **ובטיבול שני אינו מברך כלל**, שאינו בא אלא להשלים שני טיבולים, אבל מצוות מרור כבר יצא בטיבול ראשון, וגם בברכת בורא פרי האדמה כבר נפטר במה שבירך קודם טיבול ראשון. [וכן היה נוהג רב ששת בריה דרב יהושע].

ומסקנת הגמרא שההלכה כרב חסדא. ומכל מקום, **רב אחא בריה דרבא היה מהדר שיהיו לו שאר ירקות לטיבול ראשון**, **להוציא עצמו מידי המחלוקת**.

אכילת פסח מצה ומרור

יחד שבית המקדש קיים

בזמן שבית המקדש קיים, והיו מקריבים קרבן פסח, הכל מודים, **ששלושה דברים אלו**, (א) **בשר הפסח** (ב) **מצה** (ג) **ומרור**, **מצוות אכילתם היא מהתורה**, שנאמר "וְאָכְלוּ אֶת הַפֶּשֶׁךְ בְּלִילָה הִזָּה צָלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶהוּ" (שמות י"ב ח'), **ולהלן יתבאר בעזה"י**, **אם שלושת הדברים הללו נאכלים יחד בבת אחת**, או שכל אחד נאכל בפני עצמו.

א. **דעת הלל** [הזקן].

הכתוב "בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֶרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֶהוּ" (במדבר ט' י"א), **בא ללמד**, **שכך היא מצוות האכילה**, **שיהיו הפסח המצה והמרור נאכלים יחד**, **בבת אחת**, **בכריכה אחת**. וכך היה מנהגו של הלל, שהיה כורכם יחד, לפסח מצה ומרור בבת אחת, ואוכלם.

ומדברי הלל אלו יש ללמוד, **שלדעתו**, **מצוות אינן מבטלות זו את זו**, שכן אם הן מבטלות זו את זו, אין בפיו, לא טעם פסח, ולא טעם מצה,

ולא טעם מרור, כי כל אחד מהטעמים הללו בטל

בטעם האחרים.

ב. דעת חכמים.

לדברי רבי יוחנן, חכמים חולקים על הלל [הזקן], ולדעתם, **הכתוב "על מצות ומררים יאכלהו", משמעותו, שיאכלו כל אחד מהם בזה אחר זה, ולא יחד.**

ואם כן, דעת חכמים, **שמצוות מבטלות זו את זו**, ולכן אין לאכול יחד את הפסח עם המצה ועם המרור.

ורבי יוחנן הביא ראיה לדבריו, מברייתא, בה מבואר, שלדעת חכמים, אוכל כל אחד בפני עצמו, ואינו כורכם יחד.

אולם רב אשי הקשה על דבריו, ואמר שחכמי הברייתא אינם חולקים על הלל לגמרי אלא דעה שלישית היא, כפי שנבאר מיד בעזה"י.

ג. דעת חכמי הברייתא כפי הבנת רב אשי.

לדברי רב אשי, חכמי הברייתא אינם חולקים על הלל [הזקן] לגמרי, ומודים הם **שיכול לאכול יחד את הפסח ואת המצה ואת המרור, אלא שלדעתם אין הדבר מעכב, ויוצא אדם ידי חובתו גם כשיאכל כל אחד מהדברים הללו בפני עצמו.**

ואם כן, לדעת חכמים אלו, **מצוות אינן מבטלות זו את זו**, ולכן ניתן לאכול יחד את הפסח עם המצה ועם המרור.

כן פירש רשב"ם, שרב אשי חולק על רבי יוחנן, ואומר, שדברי הברייתא דעה שלישית הם.

אולם התוס' פירשו, שרב אשי בא לבאר את דברי רבי יוחנן, שלא נתכוון לומר שחכמים חולקים על הלל לגמרי, כי מודים הם שניתן לאכול הכל יחד, אלא שלכתחילה יש לאכול כל אחד גם בפני עצמו.

ובין לדברי רבי יוחנן ובין לדברי רב אשי, הכל מודים שיוצא ידי חובה, בין כשאכל הכל כרוך יחד, ובין כשאכל כל אחד לבדו, ומחלוקת הלל וחכמים היא מה עדיף.

לדעת הלל, לכתחילה יש לכרוך הכל יחד, [ובדיעבד אם לא כרך יחד גם כן יצא].

ולדעת חכמים, לכתחילה יאכל כל אחד בפני עצמו, [ובדיעבד אם כרך יחד גם כן יצא].

אכילת מצה ומרור יחד בזמן הזה

נתבאר שנחלקו חכמים, אם מצוות מצה ומרור מבטלות זו את זו, ולכן יש לאכול כל אחד בפני עצמו, או שאינן מבטלות זו את זו, ויכול לכרוך יחד.

אכן מחלוקת זו היא כששתי המצוות בדרגה שווה, כגון ששתיהן מהתורה, או שתיהן מדברי חכמים, אבל **כשמצוה אחת מהתורה, ומצווה אחת מדברי חכמים**, אצל המצווה שהיא מהתורה, חברתה אינה חשובה כמצווה, ולפיכך כשאוכל יחד, הרי הוא כאוכל אכילה של מצווה עם אכילה של חולין, ולדברי הכל **טעם** אכילת חולין **מבטל** את **טעם** אכילת המצווה, ואינו **יוצא ידי חובתו**.

ולכן אמר הלל [האמורא], **שבזמן הזה**, מאחר **שמצוות אכילת מצה לבדה היא מהתורה, ומצוות אכילת מרור היא מדברי חכמים**, אם יאכלם יחד, טעם המרור יבטל את טעם המצה, ולא יצא ידי חובת אכילת מצה, ולכן **לא יכרוך יחד את המצה עם המרור, אלא יאכל כל אחד בפני עצמו.**

ומסקנת הגמרא, מאחר שלא נאמר הלכה לא כהלל ולא כחכמים. (א) מתחילה יברך על אכילת מצה, ויאכל מצה בפני עצמה. (ב) ולאחר מכן יברך על המרור, ויאכל מרור בפני עצמו. (ג) ולאחר מכן יכרוך יחד מצה ומרור, זכר למה שהיה הלל עושה בזמן שבית המקדש קיים, ויאכל בלא ברכה.

-

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא, כל דבר מאכל שטיבולו במשקה, צריך נטילת ידים קודם אכילה.

נטילת ידים לטיבול ראשון ולטיבול שני

נתבאר, שתחילה קודם הסעודה, היו מטבילים ירק לאוכלו בטיבול ראשון, ושוב, לאחר אכילת המצה, היו מטבילים מרור, לאוכלו בטיבול שני.

וכשרב חסדא הנהיג את רבנא עוקבא, דרש, **שאף על פי שנטל ידיו לטיבול ראשון**, [כדין דבר שטיבולו במשקה שטעון נטילת ידים], צריך ליטול ידיו שנית לטיבול שני.

ומתחילה, כששמע רב פפא דברים אלו, אמר, שכן הדין בשאר זמנים, כשמתחילה לא ידע שיטבל לאכול פעם שניה, והסיח דעתו משמירת ידיו, אבל בליל הפסח, מאחר שמתחילה ידע שיטבל פעם שניה, אינו צריך ליטול ידיו פעם שניה, כי נטהרו ידיו בנטילה ראשונה.

אולם מסקנת הגמרא, שהדברים הללו נאמרו על טיבולים של ליל הפסח, כי אף שמתחילה כשנטל ידיו לטיבול ראשון, ידע שעתיד הוא לטבל פעם שניה, מאחר שיש בין **טיבול ראשון לשני הפסק גדול של אמירת הגדה והלל, יש לחוש שהסיח דעתו משמירת ידיו, ונגע בהם בבשרו, וצריך ליטול פעם שניה.**

טיבול החסה בחרוסת

א. נגיעה או הטבלה גמורה.

נתבאר, שיש ליטול ידיים לצורך אכילת המרור, משום שמטבלו במשקה, ואם לא יטול ידיו, יטמאו ידיו את המשקה, ויחזור המשקה ויטמא את המרור.

ומכאן למד רב פפא, שלא די שיגע המרור בחרוסת, אלא צריך שישקע את המרור בחרוסת, שכן אם די בנגיעה של המרור בחרוסת, אין ידיו נוגעות בחרוסת, ולמה יצטרך לטלם. [ומכאן למדנו, שאין החרוסת מבטל את הארס של המרור, אלא כשישקע את המרור בתוכו].

אולם דחו זאת ואמרו, שיתכן שדי בנגיעת המרור בחרוסת, [ובכך שהמרור מריח ריח החרוסת, בטל הארס שבו, אף בלא שישקע אותו בתוכו], והסיבה שיש ליטול ידיים, כי יש לחוש שמא ישקע את המרור בחרוסת, ויגע בידיו במשקה, אף שאינו צריך.

ב. משך זמן הטיבול.

לדברי רב פפא, אין להשהות את המרור בחרוסת, שמא על ידי השיהוי, חומץ התבלין יבטל מהמרור את טעמו, ואין אדם יוצא ידי חובה אלא במרור שטעמו בו.

בלע בלא ללעוס

א. בלע מצה בלא ללעוס.

יצא ידי חובה, שהרי קיים "פֶּרֶאשֶׁן פְּאַרְבֶּעָה עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב תֹּאכְלוּ מִצֶּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב" (שמות י"ב י"ח), ובליעה אכילה היא, אלא שלכתחילה צריך שירגיש טעם מצה.

ב. בלע מרור בלא ללעוס.

- רש"י ור"ח **גורסים שיצא** ידי חובה, כי אי אפשר שלא טעם בו טעם מרור.

- ורשב"ם **גרס, שלא יצא** ידי חובה, כי צריך להרגיש טעם מרור בפיו, זכר ל"וּמָרְרוּ אֶת חֵייהֶם", ובבליעה אינו מרגיש היטב טעם מרור.

ג. בלע מצה ומרור יחד בלא ללעוס.

ידי מצה יצא, שכן בליעה אכילה היא, ויוצאים ידי חובה גם בלא להרגיש את הטעם, ואפילו המרור חוצץ ולא נגעה המצה.

אבל **ידי מרור לא יצא**, כי כשבולעו עם מצה בלא לעיסה, אינו מרגיש בו שום טעם.

ד. כרך שניהם יחד בסיב [של דקל] ובלעם.

אפילו ידי מצה לא יצא, שהרי לא היה ממש בפיו, לא זה ולא זה, ודומה הוא לזרק אבן לחמת.

לפני מי נותנים מצה מרור וחרוסת

לדעת רב שימי בר אשי – מצה מרור וחרוסת נותנים לפני כל אחד ואחד.

ולדעת רב הונא – אין נותנים מצה מרור וחרוסת אלא לפני מי שאומר הגדה [והוא נותן לכולם משלו]. **והלכה כרב הונא**.

לפני מי עוקרים את השלחן

לפני שמתחילים לומר ההגדה, **היו עוקרים את השלחן עם המצות ושאר דברים שעליו, מלפני מי שאומר את ההגדה**, והיו עושים זאת, **כדי שיראו התינוקות דבר זה, וישאלו מדוע עושים כן**. [ולדברי הכל, אין עוקרים השלחן אלא מלפני זה שאומר ההגדה, אף לדעת האומרים, שנותנים מצות ומרור וחרוסת לפני כל אחד ואחד].

וכן ארע כשישב אביי [בעודו ילד] לפני רבה בליל הפסח, וראה אביי שעוקרים השלחן מלפני רבה, ואמר, עוד לא אכלנו, ובאים ועוקרים השלחן מלפנינו? אמר רבה, פטרת אותנו מלומר מה נשתנה.

לָחֶם עֲנִי

מבואר בכתוב, שהמצות הנאכלות בליל הפסח קרויות, "לָחֶם עֲנִי" (דברים ט"ז ג'), ולמדו מכאן את הדברים הבאים.

א. לחם שעונים עליו דברים הרבה.

לדברי שמואל והברייתא, לחם זה נקרא "לָחֶם עֲנִי" מלשון עניה, שהוא לחם שעונים עליו דברים הרבה, שמספרים עליו סיפור יציאת מצרים.

ב. יאכל פרוס כאכילת עני.

יש אומרים שלחם זה נקרא "לָחֶם עֲנִי" מלשון עניות, ובאה התורה ללמד על הלחם הזה, שיאכל כדרך שעניים אוכלים את לחמם, כשם שעני, דרכו לאכול פרוסה ולא לחם שלם, אף המצה תאכל פרוסה ולא שלימה.

ופירשו רש"י ורשב"ם, שברכת "על אכילת מצה" מברך על הפרוסה, אבל מלבד הפרוסה יש לו שתי שלימות, לברך ברכת "המוציא", כשאר ימים טובים, שצריך שתי שלימות ללחם משנה.

דף קט"ז

ג. אחד מסיק ושני אופה כאפיית עני.

יש אומרים שלחם זה נקרא "לָחֶם עֲנִי" מלשון

עניות, ובאה התורה ללמד על הלחם הזה, שיאפה כדרך שעניים אופים את לחמם, כשם שעני, דרכו להסיק ואשתו אופה, [לתת לתנור מיד כשנגמר הסקו, ולא ישהה התנור עד האפיה, שמא יצטנן בינתיים ויצטרכו להוסיף עצים], אף מצה זו, הוא יסיק ואשתו תאפה, כדי שיאפה מהרה ולא יחמיץ.

החרוסת

כבר נתבאר, שעם המצה והמרור היו מביאים חרוסת, לטבל בה את המרור, ונחלקו חכמים

מדוע מביאים אותה.

לדעת תנא קמא – אין בחרוסת מצווה מצד עצמה, ואינה באה אלא **כדי לבטל מהחזרת את הקפא** [=שרף החזרת שיש בו ארס. א"נ תולעת שבחזרת].

ולדעת רבי אליעזר ברבי צדוק – **יש בחרוסת מצווה מצד עצמה, שהיא נעשית לזכר דבר שהיה במצרים.**

- רבי לוי אומר שהיא נעשית **זכר לתפוח, שהיו יולדות בניהם תחת התפוח בלא עצב**, שלא יכירו בהן המצרים, וזהו שנאמר, "מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על דודה תחת התפוח עוררתיך שמה תבלתיך אמה שמה תבלה ילדתיך" (שה"ש ח' ה'). ואמר אביי, הואיל והיא נעשית זכר לתפוח, **יש להטיל בה תפוחים ויין**, דברים שיש בהם חמיצות [=לקהוייה].

- ורבי יוחנן אומר, שהיא נעשית **זכר לטיט**. ואמר אביי, הואיל והיא נעשית זכר לטיט, **יש להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה סמיך כטיט**. וכן שנינו בברייתא, שנותנים בו **תבלין זכר לתבן**, וכותשים אותו הרבה זכר לטיט.

ואמר רבי אלעזר ברבי צדוק, כך היו אומרים תגרי חרך שבירושלים [=חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרים], בואו וטלו לכם תבלין למצוה.

רפואות קפא

א. קפא דחסא - חמא.

כלומר, מי שאכל חזרת, וחלה בשביל הקפא שלה, יאכל צנון, וירפא.

ב. קפא דחמא - כרתי.

כלומר, מי שאכל צנון וקשה לו בשביל הקפא שלה, יאכל כרתי, וירפא.

ג. קפא דכרתי - חמימי.

כלומר, מי שאכל כרתי וקשה לו בשביל הקפא שלה. ישתה מים חמין, וירפא.

ד. קפא דכולהו - חמימי.

כלומר ארס של כל ירקות, רפואה שלהן חמין.

ועד שיתן יאכל את הדבר שהוא רפואה לקפא, יאמר כך: קפא קפא, דכירנא לך [זוכר אני אותך] ולשב בנתיך [=ואת שבע בנותיך] ולתמני כלתך [=ואת שבע כלותיך].

מזיגת כוס שני ושאלת הבן

נתבאר שבתחילת ההסבה בליל הפסח, מוזגים כוס ראשון, ואומרים עליו קידוש. ולאחר מכן מביאים ירק לטיבול ראשון. ולאחר מכן מביאים את השלחן עם המצה והמרור והחרוסת. ושוב מסלקים אותם, כדי שישאל הבן מדוע עושים זאת.

ולאחר כל הדברים הללו **קודם שיחלו לומר את ההגדה**, מוזגים כוס שני.

ועתה, כשכבר ראה הבן שינוי גדול זה, שמוזגים כוס שני קודם סעודה, מה שאין רגילים לעשות כל השנה, **יש לבן לשאול על השינויים שרואה בלילה זה.**

ומבואר בברייתא, שסיפור ההגדה של יציאת מצרים צריך לבוא כתשובה על השאלה, ולפיכך אם בנו חכם, ושואל מה נשתנה, די בכך. **ואם אין הבן חכם, אשתו שואלת אותו. ואם לאו, הוא שואל את עצמו.** ואפילו שני תלמידי חכמים, שיודעים בהלכות הפסח, שואלים זה לזה, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן].

ארבעה מה נשתנה

נתבאר, שסיפור ההגדה בא אחרי ששואלים על השינויים שיש בלילה זה משאר לילות. ונמנו במשנתנו ארבעה שינויים ששואלים עליהם, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

א. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה.

ב. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור.

ג. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי.

- שאילה זו היו שואלים בזמן שבית המקדש היה קיים, שהיו אוכלים בשר פסח, ובשר חגיגה הבאה עימו, והיו שניהם צלויים, כדעת בן תימא בדף ס"ט.

ד. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה

הזה שתי פעמים.

- כן הוא לשון המשנה.

אולם הקשו על כך וכי בכל הלילות מטבילים והלא פעמים אין מטבילים.

- ולפיכך אמר רבא שכך השאילה, שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

אולם הקשו גם על דבריו שכן תינוקות יודעים מה חייבים ומה לא.

- ולפיכך אמר רב ספרא שכך השאילה, שבכל הלילות אין אנו מטבילין [קודם הסעודה] אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו את ההגדה, שאם מבין הרבה, יפרש לו הכל, ואם לאו, יפרש לו כפי כוח הבנתו.

-

רב נחמן שאל את דרו עבדו – עבד שהוציאו רבו לחירות, ונתן לו כסף, וזהב מה צריך לומר לרבו.

ענה לו – צריך להודות לו ולשבחו.

אמה רב נחמן – פטרת אותנו מלומר מה נשתנה.

סדר ההגדה

לאחר ששאלו מה נשתנה, מתחילים לומר ההגדה, היא סיפור יציאת מצרים, ולהלן יתבארו בעזה"י חלקי ההגדה.

א. מתחיל בגנות ומסיים בשבח.

בתחילת ההגדה צריך לומר גנות שהיתה בישראל מתחילה, ושבח שיש בהם בסופם.

לדעת רב – הכוונה לגנות ושבח בעבודתם לה' שאומר **"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ... ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו ..."**.

ולדעת שמואל – הכוונה לגנות ושבח ביציאתם מעבדות מצרים לחירות שאומר **"עבדים היינו לפרעה במצרים ... ויוציאנו ה' אלוֹקינו ..."**

ב. דורש פרשת "ארמי אובד אבי".

לאחר שסיפר שיצאו ישראל מגנות לשבח, מספר שבחי המקום לישראל, על ידי דרשת פסוקי פרשת "ארמי אובד אבי". **"... אַרְמִי אֶבֶד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרָיִם וַיִּגְר שָׁם בְּמִתִּי מֵעֵט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב. וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרָא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לִחְצָנוּ. וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזָרַע נְטוּיָה וּבִמָּרָא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹת. וַיְבִאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וָדָבָשׁ"** (דברים כ"ו ה'-ט).

ג. למה מביאים פסח מצה ומרור.

רבן גמליאל היה אומר כל שלא ביאר טעם הבאת שלושת הדברים הללו, פסח, מצה, ומרור, לא יצא ידי חובתו. ולפיכך יש לומר את הדברים הבאים:

- **פסח** [זה שאנו אוכלים, א"נ פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים], **על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים**, שנאמר, **"וַאֲמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ"** (שמות י"ב כ"ז).

- **מצה** [זו שאנו אוכלים], **על שום שנגאלו אבותינו ממצרים**, שנאמר, **"וַיֹּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חֻמֵּץ כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֲמַה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם"** (שמות י"ב ל"ט).

- **מרור** [זה שאנו אוכלים], **על שום שמרור המצריים את חיי אבותינו במצרים**, שנאמר, **"וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֶמֶר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בִּשְׂדֵה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ"** (שמות א' י"ד).

ולדברי רבא, כשאומר "מצה זו שאנו אוכלים", וכן כשאומר, "מרור זה שאנו אוכלים", מגביה אותם, להראותם למסובים, שתחבב המצוה בעיניהם. [ולכאורה כן הדין בזמן שבית המקדש היה קיים, כשהיה לפניו בשר הפסח, כשהיה אומר "פסח זה שאנו אוכלים" היה מגביה אותם], אבל [בזמן הזה], כשאומר "פסח שהיו אבותינו אוכלים במצרים", אינו מגביה את הבשר שכנגד הפסח, שהרי אינו אומר עליו "פסח זה", ולא עוד, אלא שאם יגביה נראה הוא כאוכל קדשים בחוץ.

ד. ואותנו הוציא משם.

בכל דור ודור, חייב אדם לראות את עצמו, כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר **"וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם"** (שמות י"ג ח').

ואמר רבא, שצריך כל אחד לומר את הכתוב **"וְאֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם** למען הביא אתנו לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם" (דברים ו' כ"ג).

ה. פתיחה להלל.

ומאחר שכל אחד מרגיש עצמו כאילו הוא ממצרים, עליו לומר על כך את ההלל, ומקדים להלל את הפתיחה הבאה:

לפיכך [הואיל ואותנו הוציא משם], **אנחנו חייבים**

(א) להודות (ב) להלל (ג) לשבח (ד) לפאר (ה) לרומם (ו) להדר (ז) לברך (ח) לעלה (ט) ולקלס **למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו**, הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו הללויה.

חלק ההלל שקודם הסעודה

נתבאר, שלאחר אמירת ההגדה, מתחיל לומר את ההלל. אכן אינו גומר את ההלל כולו קודם הסעודה, אלא מקצתו אומר עתה, ואת השאר יאמר לאחר הסעודה. ונחלקו בית שמאי ובית הלל, עד היכן אומר קודם הסעודה.

לדעת בית שמאי – קודם הסעודה אומר רק את **המזמור הראשון של ההלל** (תהילים קי"ג) "הָלְלוּ יְהוָה הָלְלוּ עֲבָדֵי ה' הָלְלוּ אֶת שֵׁם ה' עַד מוֹשִׁיבֵי עֲקָרֹת הַבָּיִת אֲסִי הַבְּנִים שְׂמֵחָה הָלְלוּ יְהוָה".

ולדעת בית הלל – קודם הסעודה אומר את **שני המזמור הראשונים של ההלל**, גם (תהילים קי"ג) "הָלְלוּ יְהוָה הָלְלוּ עֲבָדֵי ה' ...", וגם (תהילים קי"ד) "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז" עד "הַהִפְכִי הַצּוּר אֶגֶם מַיִם חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מַיִם".

ברכה שאחר החלק הראשון של ההלל

לאחר שסיימו את החלק הראשון של ההלל, מברכים ברכה על הגאולה.

לדעת רבי טרפון – **ברכה קצרה היא בפתיחה בלא חתימה**, וזהו נוסחה, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים".

ולדעת רבי עקיבא – **ברכה ארוכה היא, בפתיחה וחתימה**, וזהו נוסחה, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים כן ה' אלוקינו ואלקי אבותינו, יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך, וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים ... ברוך אתה ה' גאל ישראל". וכתבו רשב"ם ותוס', שהלכה כרבי עקיבא מחבירו.

סומא באמירת הגדה

לדברי רב אחא בר יעקב, **סומא פטור מלומר הגדה**, שנאמר, "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם", וכל מקום שנאמר לשון "זֶה", משמעותו שהאומר רואה מה שמדבר עליו. כמו שמצינו בענין בן סורר ומורה, שנאמר בו, "וְאָמְרוּ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ בְּגִנּוּי זֶה סוֹרֵר וּמָרָה אֵינֵנוּ שֹׁמְעֵי בְּקִלְנוּ זֹלָל וְסָבָא" (דברים כ"א כ'), ללמד, שאם הוריו סומים, ואינם רואים אותו, אינו נעשה בן סורר ומורה.

ורב יוסף ורב ששת חולקים על רב אחא בר יעקב, שכן **מרימר העיד, ששניהם היו אומרים הגדה בביתם, ומוציאים בני ביתם, אף על פי שהיו סומים**.

- ואמנם מתחילה רצו לומר, שלדברי הכל סומא פטור מהגדה מהתורה וחייב מדברי חכמים בלבד. ובזמן שבית המקדש קיים, ומקריבים את הפסח, הכל מודים שסומא אינו אומר הגדה, כי כל מצוות הלילה הן מהתורה, וסומא פטור מהתורה, ואינו מוציא ידי חובה את הרואים.

והסיבה שרב יוסף ורב ששת היו אומרים הגדה, כי לדעתם, בזמן הזה, כל חיוב מצה אינו אלא מדברי חכמים, ומאחר שכל חיוב מצה לכל הוא מדברי חכמים, הסומא שחייב גם הוא מדברי חכמים, מוציא אחרים.

ורב אחא בר יעקב שאמר, שסומא אינו אומר הגדה גם בזמן הזה, כי לדעתו גם בזמן הזה חיוב מצה לכל הוא מהתורה, ולכן סומא החייב מדברי חכמים בלבד, אינו יכול להוציא את הרואים החייבים מהתורה.

אולם דחו זאת, כי בסוף הפרק מבואר, שדעת רב אחא בר יעקב, שבזמן הזה, חיוב מצה הוא מדברי חכמים בלבד.

ואף אם נאמר, שלדעתו, מאחר שתקנו, תקנו שיהיה כמו חיוב תורה, [=כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון], בדבר זה ודאי לא נחלקו עמו רב יוסף ורב ששת.

- ומסקנת הגמרא שרב יוסף ורב ששת חולקים על רב אחא בר יעקב לגמרי, ולדעתם סומא חייב בהגדה מהתורה, ככל ישראל.

ואין ללמוד מהכתוב "בְּעָבוּר זֶה", שהוא מדבר רק ברואים, כמו לענין בן סורר ומורה, שכן לעניין בן סורר ומורה, לא היה צריך לכתוב "זֶה", ומתוך כך שכתבו, בא ללמד, שמדבר ברואים בלבד.

אבל לענין פסח, ראוי לכתוב "בְּעָבוּר זֶה", שכן אם לא היה כתוב "בְּעָבוּר זֶה", היה צריך להאריך "בְּעָבוּר פסח מצה ומרור", ולכן אין לומר שהכתוב "בְּעָבוּר זֶה", בא ללמד, שהוא מדבר רק ברואים.

דף קי"ז

א. "הללויה".

לדברי רב חסדא אמר רבי יוחנן – כל מקום שנאמר "הללויה", אין כאן שתי מילים "הללו יה", כלומר הללו את ה', אלא **מילה אחת**, היא **"הללויה"**, ומשמעותה הללול, שכן דרך הכתוב להוסיף למילה סיום י"ה, כמו שמצינו, "מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמים תתחתיך רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה" (יחזקאל כ"ד ה') ומשמעותו "תחת", וכן "ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה" (יחזקאל מ"א י"ג) ומשמעותו "הגזיר והבנין".

ולדברי רבה וכן לדברי רב – כל מקום שנאמר "הללויה", יש כאן **שתי מילים "הללו יה"**, כלומר הללו את ה'. ואמר רב, שראה תהילים של דודו רבי חייא, והיה כתוב בהן "הללו" בסוף שורה, ו"יה" בתחילת שורה הבאה.

ורבי יהושע בן לוי אמר שני דברים סותרים בענין זה. פעם אחת אמר, ש"הללויה" מילה אחת היא, ופירושה שיהללוהו בהילולים הרבה. ופעם אחת אמר, ש"הללויה" גדולה מכל שבחים שבתהילים, כי כוללת שם ושבח בבת אחת, הללו יה, ומשמע ששתי מילים הן.

ב. "כסיה".

לדברי רב חסדא אמר רבי יוחנן וכן לדברי רב – הכתוב "ויאמר כי יד על כסיה מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (שמות י"ז ט"ז), אינו שתי מילים, "כס יה", כלומר כסא ה', אלא **מילה אחת**, היא "כסיה", ומשמעותה כסא, ודרך הכתוב להוסיף למילה סיום י"ה [כפי שנתבאר].

ולדברי רבה – "כס יה", **שתי מילים "כס יה"**, כלומר כסא ה'.

ג. "ידידיה".

לדברי רב חסדא אמר רבי יוחנן – הכתוב "וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'" (שמואל ב' י"ב כ"ה), אינו שתי מילים, "ידיד יה", כלומר ידיד ה', אלא **מילה אחת**, היא "ידידיה", ומשמעותה ידיד, ודרך הכתוב להוסיף למילה סיום י"ה [כפי שנתבאר].

ולדברי רבה וכן לדברי רב – "ידיד יה", **שתי מילים "ידיד יה"**, כלומר ידיד ה'. ולפיכך אמר רב, מאחר שהם שתי מילים, "ידיד" חול, [כלומר אינו שם שיהא קדוש כשמות הקדושים], ו"יה" קודש.

ד. "מרחביה".

לדברי רב וכן לדברי רבה – הכתוב "מן המצר קראתי יה ענני במרחב" (תהילים קי"ח ה'), אינו שתי מילים, "מרחב יה", אלא **מילה אחת**, היא "מרחביה", ודרך הכתוב להוסיף למילה סיום י"ה [כפי שנתבאר].

ונסתפקו אם גם דעת רב חסדא כן, או שלדעת רב חסדא "מרחב יה" הם שתי מילים. ועמד הספק בתיקו.

בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים

אמר רבי יהושע בן לוי, בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים:

א. בניצוח.

ב. בנגון.

ג. במשכיל.

ד. במזמור.

ה. בשיר.

ו. באשרי.

ז. בתהלה.

ח. בתפלה.

ט. בהודאה.

י. בהללויה.

וגדול מכולן הללויה, שכולל שם ושבח בבת אחת.

מתקני השירות

א. שיר שבתורה.

שיר שבתורה [=שירת הים], **משה וישראל אמרוהו**, בשעה שעלו מן הים [שנאמר בתחילת השירה "אז ישר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'" (שמות ט"ו א')].

ב. הלל.

לדעת חבריו של רבי יוסי בן אלעזר – דוד המלך חיבר את ההלל, שכן ההלל הוא חלק מספר תהילים.

ולדעת רבי יוסי בן אלעזר – **משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים**. שנאמר בו, **"בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז"** (תהילים קי"ד א'), ולאחר מכן קבעו דוד בספרו.

ואמר רבי אלעזר, שמסתבר כדברי רבי יוסי בנו, ולא כדברי החולקים עליו, שאומרים שדוד תקנו, כי איך יתכן שכל השנים מיציאת מצרים ועד דוד, היו ישראל שוחטים פסחיהם, ונוטלים לולביהם, בלא לומר הלל. ועוד, הלא בימי דוד היה פסלו של מיכה עומד בבכי [=שם מקום], ולא יתכן שבאותו זמן החלו לומר על

הפסילים, "כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם כָּל אֲשֶׁר בִּטְחָ בָּהֶם" (תהילים קט"ו ח'), **שכן מקללים הם את עצמם**, אלא ודאי על הים נאמר תחילה ושוב לא פסק.

וכן אמר רב יהודה אמר שמואל, שבזמנו של משה, **נביאים שביניהם, תקנו להם לישראל את ההלל, שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק**, [כלומר במועדים], **וכן על כל צרה שלא תבוא עליהם, כשיגאלו ממנה**, יאמרו אותו על גאולתם, [כלומר, שאם חס ושלוש תבוא צרה עליהם, ויושעו ממנה, אומרים אותו על גאולתם, כגון חנוכה].

תפילות שבתהילים

היה רבי מאיר אומר, **כל תפילות האמורות בספר תהלים**, [כלומר כל המזמורים הפותחים בלשון תפילה, כגון תפלה לעני], **כולן דוד אמרן**, שנאמר **"כָּלוּ תַּפִּלוֹת דָּוִד בֶּן יִשָּׁי"** (תהלים ע"ב כ'), אל תיקרי **"כָּלוּ"** אלא **"כל אלו"** כלומר כל אלו התפילות, דוד בן ישי אמרן.

כנגד מי אמר דוד שירות

ותושבחות בספר תהלים

לדעת רבי אליעזר – כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, **כנגד עצמו** אמרן.

ולדעת רבי יהושע – כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, **כנגד ציבור** [=כנסת ישראל] אמרן [שנתנבא על גלותם והתפלל עליהם].

ולדעת חכמים – כל שירות ותושבחות שאמר דוד בלשון יחיד, **כנגד עצמו** אמרן. וכל שירות ותושבחות שאמר דוד בלשון רבים, **כנגד ציבור** אמרן.

ביאור מקצת לשונות שבתהילים

א. ניצוח וניגון, [כלומר מקום שנאמר **"למנצח בנגינות"**], **לעתיד לבא**.

ב. משכיל [כלומר מקום שנאמר **"משכיל"**], **על ידי תורגמן**, [שהוא אומר, ואחר מפרש].

ג. "לדוד מזמור", מלמד **ששרתה עליו שכינה**, ואחר כך אמר שירה.

ד. "מזמור לדוד", מלמד **שאמר שירה**, ואחר כך **שרתה עליו שכינה**. ומתוך כך שעל ידי השירה שרתה עליו שירה, אתה למד, שאין השכינה שורה, לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. וכן יש ללמוד זאת מכתוב נוסף, שנאמר, **"וַיַּעֲתָה קָחוּ לִי מִנְּגִן וְהָיָה כִּנְנוֹן הַמִּנְּגִן וַתְּהִי עָלָיו יָד ה' "** (מלכים ב' ג' ט"ו).

דברים הבאים מתוך שמחה של מצווה

א. השריית השכינה.

כמבואר לעיל.

ב. דבר הלכה.

כן אמר רב יהודה אמר רב, והכוונה לכך, שכדי שיהא הלימוד כראוי יש לבוא ללמוד מתוך שמחה של מצווה.

- **וי"א שהרב תמיד יהא בשמחה, אבל התלמיד לעולם יהיה באימה**, וזהו שאמר רב גידל אמר רב, כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו, ואין שפתותיו נוטפות מרירות, [מחמת אימה], תכוינה, שנאמר, **"לִחְזֹן פְּעֻרֹגַת הַבָּשָׂם מִגִּדְלוֹת מִרְקָחִים שְׁפָתוֹתָיו שׁוֹשְׁנִים נְטֹפֹת מֹר עֲבָר "** (שה"ש ה' י"ג), אל תקרי שושנים אלא ששונים, אל תקרי מור עובר אלא מר עובר.

- **וי"א שאף הרב, רק בתחילת דבריו יהיה בשמחה, אבל לאחר מכן ילמד גם הוא באימה**, וכך היתה דרכו של רבה, קודם שפתח, היה אומר דבר מבדח, והיו החכמים צוחקים, ולאחר מכן היה יושב באימה, ופותח בלימוד הסוגיה.

ג. חלום טוב.

כן אמר רב נחמן, והכוונה לכך, שהבא לישון מתוך שמחה של מצווה, מראים לו חלום טוב.

"לא לנו ה' לא לנו כי לשמך

תן כבוד על חסדך על אמתך"

א. משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים.

לדברי רבי אליעזר, בשעה שעמדו ישראל על הים, שהיה הים לפניהם ומצרים אחריהם, התפללו לה' שיצילם, ואמרו לו, **"לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך"** (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, **"למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אפתן"** (ישעיהו מ"ח י"א).

ב. יהושע וכל ישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען.

לדברי רבי יהודה, בשעה שעמדו מלכי כנען על ישראל למלחמה, התפללו יהושע וכל ישראל לה' שיצילם, ואמרו לו, **"לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך"** (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, "לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֶּן" (ישעיהו מ"ח י"א).

ג. דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא.

לדברי רבי אלעזר המודעי, בשעה שעמד סיסרא על ישראל, התפללו דבורה וברק לה' שיצילם, ואמרו לו, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְּךָ" (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, "לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֶּן" (ישעיהו מ"ח י"א).

ד. חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב.

לדברי רבי אלעזר בן עזריה, בשעה שעמד סנחריב על ירושלים, התפללו חזקיה וסיעתו לה' שיצילם, ואמרו לו, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְּךָ" (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, "לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֶּן" (ישעיהו מ"ח י"א).

ה. חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע.

לדברי רבי עקיבא, בשעה שעמד נבוכדנצר הרשע על חנניה מישאל ועזריה, התפללו לה' שיצילם, ואמרו לו, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְּךָ" (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, "לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֶּן" (ישעיהו מ"ח י"א).

ו. מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע.

לדברי רבי יוסי הגלילי, בשעה שעמד המן הרשע על ישראל, התפללו מרדכי ואסתר לה' שיצילם, ואמרו לו, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְּךָ" (תהלים קט"ו א'), כלומר עשה למען כבודך.

והשיבה להם רוח הקודש ואמרה להם, "לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֶּן" (ישעיהו מ"ח י"א).

וחכמים אומרים, נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם.

הללויה שבין שני מזמורים

כל מקום שיש בין שני מזמורי תהילים שני "הללויה", כגון בין מזמור קמ"ו למזמור קמ"ז, "... וְמִלֵּךְ ה' לְעוֹלָם אֶלְקִיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הִלְלוּהָ. הִלְלוּהָ כִּי טוֹב זִמְרָה אֶלְקִינוּ כִּי נָעִים נֶאֱמָה תְהִלָּה ...", הכל מודים, ש"הללויה" אחד הוא סוף המזמור הקודם, ו"הללויה" אחד הוא תחילת המזמור הבא.

אבל נחלקו חכמים, כשיש בין שני מזמורי תהילים "הללויה" אחד, כגון בין מזמור קי"ג למזמור קי"ד, "... מוֹשִׁיבִי עֶקְרֶת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׁמַחַה הִלְלוּהָ בְּצֶאֱת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מַעַם לֵעֹז ...".

- לדעת רב חסדא, "הללויה" שביניהם הוא סוף הפרק הקודם.

- ולדעת רבה בר רב הונא, "הללויה" שביניהם הוא תחילת הפרק הבא.

- ורב חסדא ראה תהילים של בית מדרשו של רב חנין בר רב, שנכתב בהן "הללויה" בין שני הפרקים, ואם כן נסתפקו בדבר זה.

ואמר רב חנין בר רבא, שיש מקומות שנאמר בהן "הללויה" אחד בין שני מזמורים, והכל מודים בהם שהוא תחילת פרק.

א. סוף מזמור קמ"ה הוא, "תְהִלָּת ה' יִדְבָּר פִּי וַיִּבְרַךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד", ו"הללויה" שאחרי כן הוא תחילת מזמור קמ"ו, "הִלְלוּהָ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת ה'".

ב. סוף מזמור קי"ב הוא, "רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעַס שָׁנָיו יִחַרֵּק וְנִמְסַ תַּאֲוֹת רָשָׁעִים תֹּאבֵד", ו"הללויה" שאחרי כן הוא תחילת מזמור קי"ג, "הִלְלוּהָ הַלְלוּ עַבְדִּי ה' הִלְלוּ אֶת שֵׁם ה'".

ג. סוף הפסוק השני במזמור קל"ה הוא, "שְׁעֲמָדִים בְּבֵית ה' בְּחִצְרוֹת בֵּית אֶלְקִינוּ", ו"הללויה" שאחרי כן הוא תחילת הפסוק הבא, "הִלְלוּהָ כִּי טוֹב ה' זִמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים".

ובעלי מקרא מוסיפים גם את המקומות הבאים, שנאמר בהן "הללויה" אחד בין שני מזמורים, והכל מודים בהם שהוא תחילת פרק.

ד. סוף מזמור ק"י הוא, "מִנַּחַל בְּדָרְךָ יִשְׁתָּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ", ו"הללויה" שאחרי כן הוא תחילת מזמור קי"א, "הִלְלוּהָ אוֹדָה ה' בְּכָל יֶלֶב בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל וְעַד".

ה. סוף מזמור קי"א הוא, "רְאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֶת ה' שֶׁכֶל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם תְהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד", ו"הללויה" שאחרי כן הוא תחילת מזמור קי"ב, "הִלְלוּהָ אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת ה' בְּמִצּוֹתָיו חֲפָץ מְאֹד".

בדף קט"ז כבר נתבאר, שנחלקו בית שמאי ובית הלל, עד היכן אומרים מההלל בליל הפסח קודם הסעודה, שלדעת בית שמאי אומרים רק מזמור אחד, ולדעת בית הלל אומרים שני מזמורים.

ומצינו שתי ברייתות שהביאו מחלוקת זו, כל אחת בלשון אחר.

בברייתא הראשונה אמרו, שלדעת בית שמאי, אומר עד "מושיבי עקרת הפית אם הבנים שמחה הללו זה" (תהלים קי"ג), ולדעת בית הלל, אומר עד "ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים" (תהלים קי"ד ח').

ובברייתא השניה אמרו, שלדעת בית שמאי, אומר עד "בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז" (תהלים קי"ד א'), ולדעת בית הלל, אומר עד "לא לנו ה' לא לנו פי לשמך תן פבד על חסדך על אמתך" (תהלים קט"ו א').

- ומתחילה רצו לומר, שבדבר זה נחלקו שתי הברייתות. לדעת הברייתא הראשונה, "הללויה" שבין מזמור ראשון לשני היא תחילת הפרק השני, ולפיכך לדעת בית שמאי מאחר שאומר רק מזמור ראשון, אומר עד "אם הבנים שמחה" ותו לא. ולדעת הברייתא השניה, "הללויה" שבין מזמור ראשון לשני היא סוף הפרק הראשון, ולפיכך לדעת בית שמאי, מאחר שאומר כל מזמור ראשון, אומר גם "הללויה", עד "בצאת ישראל ממצרים" ממש.

- ורב חסדא העמיד את שתי הברייתות כדעתו, ש"הללויה" שבין מזמור ראשון לשני היא סוף הפרק הראשון, ולפיכך לדעת בית שמאי אומר גם "הללויה", כמו ששמע בברייתא השניה. ומה שאמרו בברייתא הראשונה עד "אם הבנים שמחה", ולא אמרו עד "בצאת ישראל", שלא יטעו לומר גם "בצאת ישראל". אכן הקשו על דבריו, כי אם כן הוא, היה לברייתא הראשונה לומר, עד הללויה של אם הבנים שמחה, ולא לומר סתם, עד אם הבנים שמחה.

- ורבה בר רב הונא העמיד את שתי הברייתות כדעתו, ש"הללויה" שבין מזמור ראשון לשני היא תחילת הפרק השני, ולפיכך לדעת בית שמאי אינו אומר גם "הללויה", כמו ששמע בברייתא הראשונה. ומה שאמרו בברייתא השניה עד "בצאת ישראל ממצרים", ולא אמרו עד "אם הבנים שמחה", שלא יטעו לחשוב שאת "אם הבנים שמחה" עצמו אינו אומר. אכן הקשו על דבריו, כי אם כן הוא, היה לברייתא השניה לומר, עד הללויה של בצאת ישראל, ולא לומר סתם, עד בצאת ישראל ששמע שאת הללויה שלפניו אומר.

חתימת ברכות גאולה

ברכה שאחר קריאת שמע, חותם בה, "ברוך אתה ה' גאל ישראל", וכן **ברכה שאחר החלק הראשון של ההלל בליל הפסח**, חותם בה, "ברוך אתה ה' גאל ישראל", שבברכות אלו **משבח על גאולת מצרים שכבר גאל אותנו**.

אבל בברכת גאולה שבתפילה, חותם "ברוך אתה ה' גואל ישראל", **שברכה זו היא בקשה שיגאל אותנו**.

הזכרת קידוש ישראל

בברכת קידוש על היין אומר, "אשר קדשנו **במצוותיו**..." שהיא שבח על שקידש אותנו.

ובברכת קידוש שבתפילה אומר, "קדשנו **במצוותיך**..." שהיא בקשה על העתיד.

הזכרת יציאת מצרים בקידוש היום

לדברי רב אחא בר יעקב, **בין בברכת קידוש שבת על היין, ובין בברכת קידוש שבת שבתפילה**, צריך להזכיר יציאת מצרים, [לומר "זכר ליציאת מצרים"].

ודין זה למד בגזרה שווה, שכן בפסח נאמר, "לא תאכל עליו חמץ שבועת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים ט"ז ג'), וכן נאמר לשון זכירת היום בשבת, "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ' ז'), והרי זה מלמד בגזרה שווה, שכשם שבפסח יש לזכור את יציאת מצרים, כך גם בשבת יש לזכור את יציאת מצרים.

חתימת ברכת מלכות דוד

בברכות ההפטרה, חותם את הברכה על מלכות בית דוד, "ברוך אתה ה' מגן דוד".

ובתפילה חותם את הברכה על מלכות דוד, "ברוך אתה ה' מצמיח קרן ישועה".

- רשב"ם כתב שהסיבה לכך, כי בתפילה שייך יותר לומר מצמיח קרן ישועה, משום שהיא בקשה, שיצמיח קרן ישועה לישראל.

- ורש"י פירש, שהסיבה שאינו חותם "מגן דוד", כי אין ראוי לומר באותה תפילה מגן דוד, אחרי שכבר חתם בברכה ראשונה מגן אברהם, שלא יהיו שתי חתימות דומות באותה תפילה.

חתימת מגן דוד

נאמר לדוד המלך, "וְנִאֲהָיָה עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר תִּלְכֶּךָ

וְאֶכְרַתָּהּ אֶת כָּל אִיבֶיךָ מִפְּנֵיךָ וְעָשִׂיתִי לָךְ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם
הַגְּדֹלִים [=כַּאֲבֵרָהֶם יִצְחָק וִיעֲקֹב] אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ"
(שְׁמוּאֵל ב' ז' ט').

וּבִיָּאֵר רַב יוֹסֵף, שְׁנֵתִקִּיִּים הַדָּבָר בְּכַךְ שֶׁאֵנוּ
חוֹתְמִים בְּבִרְכוֹת הַהִפְטָרָה "מִגֵּן דָּוִד", בְּדוּמָה
לְחִתִּימַת בִּרְכַּת אֲבוֹת "מִגֵּן אֲבֵרָהֶם".

חֲתִימַת מִגֵּן אֲבֵרָהֶם

הַקֵּב"ה אָמַר לְאֲבֵרָהֶם אֲבִינוּ, "וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל
וְאֶבְרָכְךָ וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמֶךָ וְהָיָה בְּרָכָה" (בְּרֵאשִׁית י"ב
ב'), וְלֵהֲלֹן בִּיָּאוֹר הַדְּבָרִים כִּפִּי שְׁבִיָּאֵרִם רִישׁ
לְקִישׁ.

"וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל" – זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֵלֶּקִי
אֲבֵרָהֶם.

"וְאֶבְרָכְךָ" – זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֵלֶּקִי יִצְחָק.

"וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמֶךָ" – זֶהוּ שְׁאוּמְרִים אֵלֶּקִי יַעֲקֹב.

"וְהָיָה בְּרָכָה" – אֵף שְׁמִזְכִּירִים אֶת כּוֹלֶם, אֵין

הַחֲתִימָה אֵלֵּא בֶּךָ, "מִגֵּן אֲבֵרָהֶם".

חֲתִימַת בִּרְכַּת קִידוּשׁ

א. דַּעַת זְקֵנִי פּוֹמְבִּדִיתָא [=רַב יְהוּדָה וְרַב עִינָא].

אֵין חִילוּק בֵּין קִידוּשׁ עַל הָיִין לְבֵין קִידוּשׁ
בְּתַפִּילָּה, אֲבֵל יֵשׁ חִילוּק בֵּין קִידוּשׁ שֶׁל שַׁבַּת לְבֵין
קִידוּשׁ שֶׁל יוֹם טוֹב.

בְּקִידוּשׁ שֶׁל שַׁבַּת, [בֵּין עַל הָיִין וּבֵין בְּתַפִּילָּה],
חוֹתֵם "מִקְדָּשׁ הַשַּׁבַּת", כִּי קְדוּשַׁת הַשַּׁבַּת
קְבוּעָה וְעוֹמֶדֶת מִשְׁשַׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית, וְאֵין הַדָּבָר
תִּלּוּי בִּישְׂרָאֵל.

וּבְקִידוּשׁ שֶׁל יוֹם טוֹב, [בֵּין עַל הָיִין וּבֵין
בְּתַפִּילָּה], חוֹתֵם "מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמִנִּים", כִּי
קְבִיעַת הַמוֹעֲדִים תִּלּוּיָהּ בִּישְׂרָאֵל, שֶׁהֵם מִקְדָּשִׁים
אֶת הַחוּדָשִׁים, וּמַעֲבִירִים אֶת הַשָּׁנִים.

ב. דַּעַת רַבָּא.

אֲמַנִּם בְּקִידוּשׁ עַל הָיִין, שְׁכַל יָחִיד עוֹשֶׂה לַעֲצֻמוֹ,
יֵשׁ חִילוּק בֵּין שַׁבַּת לְיוֹם טוֹב כְּנ"ל. בַּשַּׁבַּת,
מֵאַחֵר שְׁקְדוּשַׁתָּהּ קְבוּעָה כִּבְר מִשְׁשַׁת יָמֵי
בְּרֵאשִׁית, חוֹתֵם "מִקְדָּשׁ הַשַּׁבַּת". וּבְיוֹם טוֹב
הַנִּקְבֵּעַ עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, חוֹתֵם "מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל
וְהַזְּמִנִּים".

אֲבֵל בְּקִידוּשׁ שַׁבְּתַפִּילָּה, מֵאַחֵר שֶׁהוּא בְּצִיבוֹר,
תִּקְנוּ חֲכָמִים מִשּׁוֹם כְּבוֹד הַרְבִּים, שְׁבִין בַּשַּׁבַּת
וּבֵין בְּיוֹם טוֹב, יֵהֵא חוֹתֵם "מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל".

וְאֵף שֶׁאֵין הַחִילוּק הַזֶּה שְׁבִין קִידוּשׁ עַל הָיִין לְבֵין
קִידוּשׁ בְּתַפִּילָּה חִילוּק גָּמוֹר, שֶׁהָרִי פַעֲמִים
מִקְדָּשׁ עַל הָיִין בְּצִיבוֹר, וּפַעֲמִים מִתְּפַלֵּל
בִּיחִידוֹת, מְכַל מְקוֹם, מֵאַחֵר שֶׁעִיקַר קִידוּשׁ עַל
הָיִין בְּבִיתוֹ, וְעִיקַר תַּפִּילָּה בְּצִיבוֹר, בְּתַפִּילָּה תִּקְנוּ
לְחִתוֹם "מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל", וְעַל הָיִין לֹא.

וּמִבּוֹאֵר בְּגִמְרָא, שְׂרַבָּא חֲזַר בּוֹ, וְהוּדָה לְדַבְּרֵי
זְקֵנֵי פּוֹמְבִּדִיתָא, שְׁכַן פַּעַם אַחַת יֵרֵד עוֹלָא בַּר רַב
לְהַתְּפַלֵּל בְּצִיבוֹר לִפְנֵי רַבָּא, וְחֵתֵם בְּתַפִּילָּה
כְּדַבְּרֵי זְקֵנֵי פּוֹמְבִּדִיתָא, וְלֹא אָמַר לוֹ רַבָּא דְּבַר.

עוֹד אָמְרוּ, שְׂרַב נָתַן אֲבוּהַ דְּרַב הוֹנָא בְּרִיהַ דְּרַב
נָתַן יֵרֵד לְהַתְּפַלֵּל בְּצִיבוֹר לִפְנֵי רַב פַּפָּא, וְחֵתֵם
כְּדַבְּרֵי זְקֵנֵי פּוֹמְבִּדִיתָא, וּשְׁבַחוּ רַב פַּפָּא.

וְאָמַר רַבִּינָא, שְׁנִזְדַּמֵּן לְסוּרָא לִפְנֵי מְרִימָר, וְיֵרֵד
שְׁלִיחַ צִיבוֹר לְהַתְּפַלֵּל, וְחֵתֵם כְּדַבְּרֵי זְקֵנֵי
פּוֹמְבִּדִיתָא, וְהָיוּ הָעַם מִשְׁתַּקִּים אוֹתוֹ, אָמַר לָהֶם
מְרִימָר, הִנִּיחוּ לוֹ, הִלְכָה כְּזֻקְנֵי פּוֹמְבִּדִיתָא,
קִיבְלוּ הָעַם דְּבָרֵיו, וְשׁוּב לֹא שִׁיתְקוּ אוֹתוֹ.

כּוֹס שְׁלִישִׁי – לְבִרְכַּת הַמְּזוֹן

נִתְבָּאֵר, שְׁאַחֲרָ שֶׁאָמְרוּ אֶת הַחֲלֻק הָרֵאשׁוֹן שֶׁל
הַהֲלֵל, הָיוּ שׁוֹתִים כּוֹס שֵׁנִי, וְאִזּוּ הָיוּ נוֹטְלִים
יָדִים, וְאוֹכְלִים מִהַמְּצָה וּמִהַמְּרוֹר וְכָל סְעוּדָתָם,
[וּבִזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּים, הָיוּ אוֹכְלִים גַּם אֶת
בֶּשֶׂר הַפֶּסַח].

וְלֵאַחֲרָ גִּמְרָה הַסְּעוּדָה, הָיוּ מוֹזְגִים כּוֹס שְׁלִישִׁי,
וּמְבָרְכִים עֲלֵיו בִּרְכַּת הַמְּזוֹן, וְשׁוֹתִים אוֹתוֹ.

הָאֵם בִּרְכַּת הַמְּזוֹן טַעוֹנָה כּוֹס

נִתְבָּאֵר שְׁמִבְּרָכִים בִּרְכַּת הַמְּזוֹן שֶׁל לֵיל הַפֶּסַח עַל
כּוֹס שְׁלִישִׁי.

וְרַב חֲנַן הָיָה סָבוֹר לְלַמּוֹד מִכָּאֵן, שֶׁתִּמִּיד בִּרְכַּת
הַמְּזוֹן טַעוֹנָה כּוֹס.

אוֹלָם רַבָּא אָמַר לוֹ, שֶׁאֵין לְלַמּוֹד מִכָּאֵן דְּבַר זֶה,
כִּי יִתְכַּן שְׁדוּקָא בְּלֵיל הַסֵּדֶר, מֵאַחֲרָ שֶׁתִּקְנוּ
חֲכָמִים לְשִׁתּוֹת אַרְבַּעַה כּוֹסוֹת, מַעֲתָה יֵשׁ לָנוּ
לְקַיָּים בְּכָל אֶחָד מֵהֶם אֵיזּוֹ מִצְוָה שְׁנוּכָל, וְכּוֹס
שְׁלִישִׁי יֵהֵא לְבֶרֶךְ הַמְּזוֹן, אֲבֵל בְּשֵׁאֵר יָמוֹת
הַשָּׁנָה, שֶׁאֵין חוֹבָה לְהַבִּיאַ כּוֹס, רִשְׁאֵי לְבֶרֶךְ עַל
הַמְּזוֹן בְּלֹא כּוֹס.

דְּפִים קי"ז-קי"ח

כּוֹס רְבִיעִי וְדַבְּרִים שְׁאוּמְרִים עֲלָיו

לֵאַחֲרָ שֶׁתִּיֵּית כּוֹס שְׁלִישִׁי, מוֹזְגִים כּוֹס רְבִיעִי,
וְאוּמְרִים עֲלָיו אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים.

א. גּוֹמְרִים אֶת הַהֲלֵל.

כְּלוּמַר אוּמְרִים אֶת הַחֲלֻק הַשֵּׁנִי שֶׁל הַהֲלֵל,

ממקום שהפסיקו לומר קודם האכילה, [לדעת בית שמאי, מתחילים עתה מזמור שני "בצאת ישראל", ולדעת בית הלל, מתחילים עתה מזמור שלישי "לא לנו"], ואומרים משם עד סוף ההלל.

ב. ברכת השיר.

לאחר ההלל אומרים ברכת השיר, ונחלקו חכמים בדבר זה.

לדעת רב יהודה – הכוונה לברכת **יהללוד**, הנאמרת תמיד לאחר ההלל, ומסתיימת בברכה, "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות".

ולדעת רבי יוחנן – ברכת השיר האמורה כאן אינה ברכת יהללוד, שכן ברכה זו נאמרת תמיד לאחר ההלל, ולא היתה משנתנו צריכה להודיע שאומרים ברכת השיר, ומתוך כך ששנינו שיש לומר ברכת השיר, על כרחך מלבד ברכת יהללוד יש לומר דבר נוסף, והוא תפילת **"נשמת כל חי"**.

ג. הלל הגדול.

לדעת רבי טרפון בברייתא, לאחר שגומרים את ההלל [הנאמר במועדים], אומרים גם הלל הגדול. [ולהלן יתבאר בעזה"י מהו הלל הגדול].

ד. "מזמור לדוד ה' רעי לא אֶחָסֵר".

לדעת יש אומרים בברייתא, אומרים גם "מזמור לדוד ה' רעי לא אֶחָסֵר" (תהלים כ"ג א') על שם המזון שאכלו.

שתייה בין הכוסות

נתבאר שתקנו חכמים לשתות ארבעה כוסות בליל הפסח.

ומבואר במשנתנו, שבין שני **כוסות ראשונים** לשני כוסות אחרונים, **אם רוצה לשתות עוד, רשאי לשתות**. אבל **בין כוס שלישי לכוס רביעי לא ישתה**.

- **ומצא רשב"ם בגמרת ירושלמי**, שהסיבה לכך שלא ישתה בין כוס שלישי לכוס רביעי, **כי אם ישתה, עלול להשתכר, ולא יוכל לומר הלל**. ודווקא לאחר המזון שתיה מרובה משכרת, אבל שתיה שבתוך המזון או לפניו אינה משכרת, ולכן בין כוסות ראשונים רשאי לשתות, ולא רק בין שנים ראשונים לשנים אחרונים, אלא אף בין ראשון לשני.

- **ובדף ק"ח פירש רשב"ם**, שבין כוסות ראשונות רשאי לשתות, משום שהיין גורר לבו לאכילה, ועד גמר הסעודה יש לו לגרור לבו לאכילה, ולכן רשאי לשתות גם בין כוס ראשון לשני, וגם בין כוס שני לשלישי. אבל **לאחר ברכת המזון**, שוב אין לו לשתות לגרור לבו לאכילה, וכשישתה, **שתיה מיותרת היא, ונראה כמוסיף על הכוסות**, ולכן לאחר כוס שלישי לא ישתה עוד, אלא כוס רביעי בלבד.

דף קי"ח

מהו הלל הגדול

לדעת רבי יהודה – הלל הגדול הוא **מזמור קל"ו בתהילים בלבד**, מתחילתו "הודו לה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ" (תהלים קל"ו א'), ועד **סופו** "הודו לַאֵל הַשָּׁמַיִם כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ" (תהלים קל"ו כ"ו).

ולדעת רבי יוחנן ורב אחא בר יעקב – **מזמור קל"ו בתהילים הוא המזמור האחרון של הלל הגדול, אבל לא רק מזמור זה הוא הלל הגדול, כי הלל הגדול מתחיל במזמורים שלפני כן**.

- **לדעת רבי יוחנן, הלל הגדול מתחיל במזמור "שיר המעלות"**. [ולא נתבאר אם הכוונה למזמור ק"כ, שהוא הראשון שבמזמורי שיר המעלות, "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל ה' בַּצֶּרֶתָה לִי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי" (תהילים ק"כ א'), או למזמור קל"ד, "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת ה' כָּל יְעֲבְדֵי ה' הָעַמִּידִים בְּבֵית ה' בְּלִילוֹת" (תהילים קל"ד א') שהוא האחרון שבהם].

- **ולדעת רב אחא בר יעקב, הלל הגדול מתחיל באמצע מזמור קל"ה, בכתוב "כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לֹו יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסֶגְלָתוֹ" (תהלים קל"ה ד)**.

למה נקרא הלל הגדול

לדברי רבי יוחנן, הלל זה נקרא הלל הגדול, **כי נזכר בו שבח גדול של הקב"ה, שהוא יושב ברומו של עולם, ומחלק מזון לכל בריה, שכך נאמר בו, "נָתַן לָחֶם לְכָל בֶּשֶׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ**. הודו לַאֵל הַשָּׁמַיִם כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ" (תהילים קל"ו כ"ה-כ"ו).

עשרים וששה "כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ"

אמר רבי יהושע בן לוי, שנאמרו בהלל הגדול עשרים וששה "כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ", **כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה קודם מתן תורה, וזן אותם בחסדו**.

"הודו לה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ"

רב חסדא ביאר שכוונת הכתוב "הודו לה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ" (תהלים קל"ו א') היא, **הודאה**

לה' על החסד שעושה לבאי עולם בדברים הטובים שלהם, שכשהאדם מתחייב לפניו, גובה ממנו חובו בנטילת דבר טוב שלו, ואינו נפרע מגופו.

- כשהעשיר מתחייב, נוטל ממנו את שורו, ומתכפר בכך.

- וכשעני מתחייב, נוטל ממנו את שיו, ומתכפר בכך.

- וכשיתום מתחייב, נוטל ממנו את ביצתו, ומתכפר בכך.

- וכשאלמנה מתחייבת, נוטל ממנה את תרנגולתה, ומתכפרת בכך.

קושי המזונות

א. כפליים כיולדה.

אמר רבי יוחנן, קשים מזונותיו של אדם, כפליים כיולדת, [כלומר, הצער והסבל שיש לאדם בדרכו להשיג מזונותיו גדול כפליים מהצער של היולדת], שכן על הלידה נאמר, "אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה'רְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנָךְ וְהִרְבֵּךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל אִישׁךָ תִּשְׁקָתֶךָ וְהוּא יִמָּשֶׁל בָּךְ" (בראשית ג' ט"ז), ועל המזונות נאמר, "וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (בראשית ג' י"ז) [וועצבון משמעותו שתי פעמים עצב].

ב. יותר מן הגאולה.

ואמר רבי יוחנן, קשים מזונותיו של אדם, יותר מן הגאולה, [כלומר, לצורך המזונות צריך סיוע גדול מהשמים, יותר מהסיוע הנצרך לגאולה], שכן בגאולה נאמר, "הִפְלֹאֵךְ הִגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע וַיְבַרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבֹרָהֶם וַיִּצְחַק וַיִּדְּגוּ לָרֶב בְּקֶרֶב הָאֲרָץ" (בראשית מ"ח ט"ז) די במלאך כדי לגאול. ואילו במזונות נאמר "וַיְבַרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכִּי אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבֹרָהֶם וַיִּצְחַק הָאֱלֹקִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (בראשית מ"ח ט"ו), שצריך לקב"ה עצמו שיתן לו מזון.

ג. כקריעת ים סוף.

ואמר רב שיזבי משמו של רבי אלעזר בן עזריה, קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, [כלומר, נס גדול עושה לו הקב"ה למי שנותן לו מזונות, כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף].

שנאמר, "נִתֵּן לָחֶם לְכָל בֶּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" (תהלים קל"ו כ"ה) וסמוך לו הכתוב, "לְגִזְרֵי יָם סוּף לְגִזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" (תהלים קל"ו י"ג).

קללת מזונות של אדם הראשון

אמר רבי יהושע בן לוי, בשעה שאמר הקב"ה לאדם, "וְקוֹץ וְדִרְדָּר תִּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג' י"ח), זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו, רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו, "בְּיָצַעַת אֶפְיֶיךָ תֹּאכַל לָחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (בראשית ג' י"ט), נתקררה דעתו. [ולפי דברי רבי יהושע בן לוי, מתחילה נתקלל לאכול עשב, ולאחר שבכה על כך, נתקלל קללה שניה תחת הראשונה, שעתה לא יאכל עשב, אבל יטרח על מזונותיו].

[ורבי שמעון בן לקיש חולק על רבי יהושע בן לוי, שכן] אמר רבי שמעון בן לקיש, אשרינו אם עמדנו בראשונה, [כלומר טוב היה לנו אם היינו עומדים בקללה ראשונה שהיינו אוכלים את עשב השדה, ולא צריכים לטרוח כדי לאכול לחם, אבל עתה כשנתקללו קללה שניה נוספה היא על הראשונה, הואיל] ועדיין לא פלטינן מינה, [מהראשונה], דקא אכלינן עיסבי דדברא, [כלומר לא באה קללה שניה במקום הקללה הראשונה, אלא קללה שניה באה בנוסף לקללה ראשונה, שגם אוכלים אנו עשב השדה, וגם צריכים לטרוח בשביל כך].

קושי עצירות נקבים

אמר רבי אלעזר בן עזריה, קשים נקביו של אדם [כשהוא עצור], כיום המיתה וכקריעת ים סוף.

שנאמר, "מָהֹר צִעָה לְהַפְתָּם [=נשתחרר מעצירותו] וְלֹא יָמוּת לְשַׁחַת וְלֹא יִחְסַר לְחֵמוֹ" (ישעיהו נ"א י"ד), הרי שעל ידי שנשתחרר מהעצירות, נחשב כמי שניצול ממיתה, שהעצירות קשה כמיתה.

ועוד נאמר אחרי כן, "וְאֶנְכִּי ה' אֱלֹקֶיךָ רִגַע הָיִים וַיִּהְיֶמוּ גָלְיוֹ ה' צָבָאוֹת שְׁמוֹ" (ישעיהו נ"א ט"ו), הרי שהשחרור מהעצירות דומה למעשה זה של קריעת ים סוף.

המבזה את המועדות

אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה, כל המבזה את המועדות, שעושה מלאכה בחולו של מועד, כאילו עובד עבודה זרה.

שנאמר, "אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ" (שמות ל"ד י"ז), וכתוב מיד אחרי כן, "אֶת חֹג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בַּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יֵצֵאת מִמִּצְרָיִם" (שמות ל"ד י"ח), ללמד שהשומר את המועדות, דומה לנמנע מעבודה זרה, והמחלל את המועדות, דומה לעובד עבודה זרה.

הראוי להשליכו לכלבים

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה, כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע, [שמקבלו ומאמינו על חבירו], וכל המעיד עדות

שקר בחבירו, ראוי להשליכו לכלבים.

שנאמר, "וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבֶשֶׁר בִּשְׂדֵה טְרֶפֶה לֹא תֹאכְלוּ לְכָלֵב תִּשְׁלַכְוּן אֹתוֹ" (שמות כ"ב ל'), וכתוב מיד אחרי כן (שמות כ"ג א') "לֹא תִשָּׂא שְׁמֵע שְׁוֹא", הרי מקבל לשון הרע, ומאחר שנכתב "לא תשא" ניתן לקרות גם "לא תשיא" הרי מספר לשון הרע, והמשך הכתוב, "אַל תִּשֹּׁת יָדְךָ עִם רִשָּׁע לְהִית עִד חָמָס", הרי מעיד עדות שקר בחבירו.

הסיבה שאומרים הלל המצרי ולא הלל הגדול

נתבאר, שהלל הגדול נקרא כן, כי יש בו שבח גדול על הקב"ה, שנותן לחם לכל בשר, ואף על פי כן, בכל המועדים ובזמן ההצלה מהצרות, תקנו לומר הלל המצרי [=הללויה הללו עבדי ה' וכו'] ולא הלל הגדול, ונאמרו מספר טעמים על כך.

א. משום שיש בו חמשה דברים.

י"א שהסיבה שתקנו לומר הלל המצרי בכל המועדים וכשניצולים מצרות, כי יש בו חמישה ענייני גאולה.

(א) יציאת מצרים – שנאמר בו, "בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לִעֲזָ" (תהלים קי"ד א').

(ב) קריעת ים סוף – שנאמר בו, "הֵיָם רָאָה וַיִּנָּס הַיָּרְדֵּן וַיִּסָּב לְאַחֹר" (תהלים קי"ד ג').

(ג) מתן תורה – שנאמר בו "הִהְרִים רָקְדּוּ כְּאֵילִים גִּבְעוֹת כִּבְּנֵי צֹאן" (תהלים קי"ד ד'), [וענין זה, שרקדו ההרים ארע בזמן מתן תורה, כמו שנאמר, "לָמָּה תִרְצְדּוּן הָרִים גִּבְעָנָיִם הָהָר חִמַּד אֱלֹקִים לְשִׁבְתּוֹ אֵף ה' יִשְׁכֵּן לְנֶצַח" (תהילים ס"ח י"ז)].

(ד) תחיית המתים – שנאמר בו, "אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים" (תהלים קט"ז ט').

(ה) חבלו של משיח – שנאמר בו, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֲסִדְךָ עַל אֲמַתְךָ" (תהלים קט"ו א'). וללשון ראשון, דעת רבי יוחנן, שענין זה נאמר על ההצלה משעבוד מלכויות. וללשון שני, דעת רבי יוחנן, שענין זה נאמר על ההצלה ממלחמת גוג ומגוג.

ב. מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם.

לדברי רב נחמן בר יצחק, הסיבה שתקנו לומר הלל המצרי בכל המועדים וכשניצולים מצרות, כי נזכר בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם, שנאמר, "וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא אָנָּה ה' מִלְּטָה נַפְשִׁי" (תהלים קט"ז ד').

ג. מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו.

לדברי חזקיה, הסיבה שתקנו לומר הלל המצרי בכל המועדים וכשניצולים מצרות, כי נזכר בו ירידתם של צדיקים לכבשן האש, ועלייתם ממנו.

ירידת הצדיקים לכבשן האש נזכרת בכתוב, "לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ ׀ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד ׀ עַל חֲסִדְךָ עַל אֲמַתְךָ. ׀ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיָּה נָא אֱלֹקֵיהֶם" (תהילים קט"ו א'-ב'), שכל זה מדברי חנניה מישראל ועזריה כשירדו לכבשן האש.

"לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ" - אמר חנניה.

"כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד" - אמר מישאל.

"עַל חֲסִדְךָ עַל אֲמַתְךָ" - אמר עזריה.

"לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיָּה נָא אֱלֹקֵיהֶם" - אמרו כולם.

ועלייתם של צדיקים מכבשן האש נזכרת בכתוב, "הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם ׀ שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים. ׀ כִּי גִבֹּר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ ׀ וְאָמַת ה' לְעוֹלָם הִלְלוּהָ" (תהילים קי"ז א'-ב'), שכל זה מדברי חנניה מישראל ועזריה כשעלו מכבשן האש.

"הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם" - אמר חנניה.

"שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים" - אמר מישאל.

"כִּי גִבֹּר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ" - אמר עזריה.

"וְאָמַת ה' לְעוֹלָם הִלְלוּהָ" - אמרו כולם.

הצלת אברהם אבינו מכבשן

האש על ידי הקב"ה

בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש, אמר גבריאל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש.

אמר לו הקב"ה, אני יחיד בעולמי, והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד.

ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה, אמר, תזכה ותציל שלשה מבני בניו.

הצלת חמ"ו מכבשן האש על ידי גבריאל

דרש רבי שמעון השלוני, בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יורקמו שר הברד לפני הקב"ה, אמר לפניו, רבונו של עולם, ארד ואצנן את הכבשן, ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש.

אמר לו גבריאל, אין גבורתו של הקב"ה בכך, שאתה שר ברד, והכל יודעים שהמים מכבים את האש, אלא אני שר של אש, ארד ואקרר מבפנים, ואקדיח מבחוץ, [לשרוף את הזורקים אותם לתוך האור], ואעשה נס בתוך נס. אמר לו

הקב"ה רד. באותה שעה פתח גבריאל ואמר,

"וַאֲמַת ה' לְעוֹלָם", שקיים הבטחתו.

וזהו שנאמר בכתוב "אָדִין [=אז] נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָא תְּנוּה [=נבוכדנצר המלך תמה] וְקָם בְּהִתְבַּהֲלָה [=ועמד בבהלה] עָנָה וְאָמַר לְהַדְבָּרוֹהִי [=ענה ואמר ליועציו] הָלֹא גְבָרִין תִּלְתָּא רְמִינָא לְגוּא נִרְאָא מְכַפְּתִין [=הלא שלוש אנשים השלכנו לתוך האש כשהם קשורים] עָנִין וְאָמְרִין לְמֶלֶכָא [=ענו ואמרו למלך] יִצְיָבֹא מֶלֶכָא [=אמת דבר המלך]. עָנָה וְאָמַר [=ענה ואמר] הָא אָנָּה חַזָּה גְבָרִין אֶרְבַּעָה [=הלא אני רואה ארבעה אנשים] שְׁרִין [=מותרים] מְהֻלְכִין בְּגוּא נִרְאָא [=מהלכים בתוך האש] וְחָבֵל לֹא אֵיתִי בְּהוּן [=ואין בהם שום חבלה] וְרוּהִי דִי רְבִיעָאָה [=ותוארו של הרביעי] דְּמָה לְבַר אֶלְהִין [דומה למלאך אלקים]". וזהו גבריאל המלאך, שירד להצילם.

ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו

אמר רב הונא, ישראל שבאותו הדור, [שיצאו ממצרים], מקטני אמנה היו, כדרשת רבה בר מרי מהכתוב "אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיהָ לֹא זָכְרוּ אֶת רַב הִסְדִּיף וַיִּמְרוּ עַל יָם סוּף" (תהלים ק"ו ז'), מלמד שהמרו ישראל באותה שעה [אחר שעלו מים סוף], ואמרו, **כשם שאנו עולים מצד אחד, כך מצריים עולים מצד אחר.**

אמר לו הקב"ה לשר של ים – פלוט את המצרים ליבשה.

אמר לפניו – רבונו של עולם, כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה, [=פרנסה לדגים], וחוזר ונוטל ממנו.

אמר לו הקב"ה – אתן לך אחד ומחצה שבהן, [כלומר פי אחד וחצי].

אמר לו – רבונו של עולם, יש עבד שתובע את רבו.

אמר לו – נחל קישון יהא לי ערב.

מיד **פלט אותם ליבשה**, ובאו ישראל וראו אותם, שנאמר, "וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׁפַת הַיָּם" (שמות י"ד ל').

השבת החוב לים

כשבא סיסרא להילחם בישראל, בא עליהם בכלי מלחמה של ברזל [=דקרי דפרזלא]. הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם, שנאמר, "מִן שָׁמַיִם נִלְחְמוּ הַכּוֹכָבִים מִמַּסְלֹתֵם נִלְחְמוּ עִם סִיסְרָא" (שופטים ה כ').

כיון שירדו עליהם כוכבי שמים, נתחממו אותם כלי מלחמה של ברזל, וירדו לקררם, ולרחוץ עצמם בנחל קישון.

אמר לו הקב"ה לנחל קישון, לך והשלם ערבונך. מיד גרפם נחל קישון והשליכם לים, שנאמר, "**נִחַל קִישׁוֹן גָּרַפָם נִחַל קְדוּמִיִּם** נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרֹכִי נַפְשִׁי עוֹ" (שופטים ה' כ"א). ולכן נקרא נחל קישון בשם נחל קדומים, כי פרע עתה את ההלוואה שהיה ערב עליה מקדם.

והנה בחיל פרעה נאמר "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רָכָב בַּחֹר וְכָל רָכָב מִצְרַיִם וְשָׁלָשׁ עַל כֶּלֶ" (שמות י"ד ז'), ובחיל סיסרא נאמר "וַיִּסַּפּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַאֲהוּד מֵת. וַיִּמְכְּרֻם ה' בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ כְּנַעַן אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּחָצוֹר וְשָׂר צָבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא יוֹשֵׁב בְּחָרְשַׁת הַגּוֹיִם. וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי תִשָּׁע מֵאוֹת רָכָב בְּרָצֵל לוֹ וְהוּא לַחֲץ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחִזְקָה עֲשָׂרִים שָׁנָה" (שופטים ד' א'-ג), נמצא חיל סיסרא אחד וחצי מחיל פרעה, וקיים הקב"ה הבטחתו לים, להשיב לו אחד ומחצה שבחיל פרעה,

ולדברי רבי נתן, באותה שעה פתחו דגים של ים, ואמרו, "וַאֲמַת ה' לְעוֹלָם", ששילם לנו מתנותינו מחיל פרעה, להתפרנס ממנו.

"מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבֵּית"

לדברי רבי שמעון בן לקיש, כך אמרה **כנסת ישראל** [=הזקנים והחשובים שבהם] **לפני הקב"ה**, "מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבֵּית אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה הִלְלוּהָ" (תהלים קי"ג ט'), כלומר, **שמוני בניך כחולדה הדרה בעיקרי** [=מחילות שביסודות] **בתיים**.

וביאר רשב"ם, שהזקנים התלוננו על הקטנים מהם, שבגלל חטאתם, ישראל בגלות, ונעשים גם הזקנים שפלים בגללם.

"אֶהְבֶּתִּי כִּי יִשְׁמַע ה'"

לדברי רבא, כך אמרה **כנסת ישראל לפני הקב"ה** "אֶהְבֶּתִּי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי" (תהלים קט"ז א') כלומר, **מתי אני אהובה לפניך, בזמן שתשמע קול תחנוני.**

"דְּלוֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ"

אמרה **כנסת ישראל לפני הקב"ה**, "שְׁמַר פְּתָאִים ה' דְּלוֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ" (תהילים קט"ז ו'), **רבונו של עולם, אף על פי שדלה אני במצות, לך אני, ולי נאה להושיע**, [יותר מכל האומות, שהרי ישראל ייחדוך].

דברים ששלח רבי ישמעאל

משום רבי יוסי אביו

אמר רב כהנא, כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי, שלח לו רבי, אמור לנו שנים ושלשה דברים

שאמרת לנו משום אביך.

א. "הללו את ה' כל גוים ... כי גבר עלינו חסדו".

דבר אחד ששלח רבי ישמעאל לרבי משמו של רבי יוסי אביו, הוא ביאור הכתוב, "הללו את ה' כל גוים שפְּחוּהוּ כָּל הָאֲמִים. כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ וְאָמַת ה' לְעוֹלָם הִלְלוּהָ" (תהלים קי"ז א').

שאי אפשר לומר שהכל עניין אחד, וכוונת הכתוב, שכל הגוים ישבחו את ה' על שגבר עלינו חסדו, כי מה ענינם של כל הגוים לחסדו של ה' עלינו.

אלא כך כוונת הכתוב, **כל הגוים יהללו את ה' על החסדים שעשה עימם, וכל שכן שאנו נהללו יותר מהם, כי עלינו גבר חסדו.**

ב. דורות שיקבל המשיח מהעמים.

דבר נוסף ששלח רבי ישמעאל לרבי, משמו של רבי יוסי אביו, הוא, ממי יקבל המשיח דורות, וממי לא, וכך אמר.

עתידה מצרים שתביא דורון למשיח, כסבור אינו מקבל מהם, אמר לו הקב"ה למשיח, קבל מהם, אכסניא עשו לבניי במצרים, מיד, "יִאָּתְיוּ חֲשִׁמְנִים [=יביאו דורות] מִנִּי מִצְרַיִם" (תהלים ס"ח ל"ב)

נשאה כוש קל וחומר בעצמה, ומה הללו שנשתעבדו בהן כך, אני שלא נשתעבדתי בהן, לא כל שכן. אמר לו הקב"ה קבל מהם, מיד "כּוּשׁ תִּרְיֹץ יָדָיו לְאַלְקִים" (תהלים ס"ח ל"ב).

נשאה מלכות [רומי] הרשעה קל וחומר בעצמה, ומה הללו, שאין אחיהם כך, אנו שאנו אחיהם לא כל שכן.

- **י"א שכך אמר לו הקב"ה לגבריאֵל על דבריהם, "גָּעַר חַיִּית", "קָנָה עֵדֶת אֲבִירִים" כלומר, גער בחיה, היא האומה הרשעה, וקנה לך את ישראל הקרויים עדה.**

- **וי"א שכך אמר לו הקב"ה לגבריאֵל על דבריהם, "גָּעַר חַיִּית קָנָה" כלומר, גער בחיה הדרה בין הקנים, וזהו חזיר המצוי ביער בין הקנים, כמו שנאמר "יִכְרְסֶמְנָה חֲזִיר מְעַר וְזִי שָׂדֵי יִרְעָנָה" (תהלים פ' י"ד), והכוונה לאדום, שנאמר בו בדניאל (ז' ז'), "אֶכְלָה וּמִדָּקָה" [=אוכלת ושוחקת הדק] "וּשְׁאָרָא בְּרַגְלָה רַפְסָה" [=והנשאר רמסה ברגליה] וזהו דרכו של חזיר, הרי שאדום הוא החזיר.**

- **ולדברי רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כך אמר לו הקב"ה לגבריאֵל על דבריהם, "גָּעַר חַיִּית קָנָה", געור בחיה, שכל מעשיה נכתבים בקולמוס [=קנה] אחד, שאם בא ישראל לדין לפניו, כולם מחייבים אותו פה אחד.**

ועוד אמר עליהם, **שהם "עֵדֶת אֲבִירִים בְּעִגְלֵי עַמִּים", כלומר, ששחטו את ישראל האבירים, כמו ששוחטים עגלים שאין להם בעלים.**

ועוד אמר עליהם, **"מְתַרְפֵּס" [=מתיר פס. פושט יד] בְּרָצִי כָסָף", שפושטים יד לקבל ממון, ואין עושים רצון בעלים, שהם מתנים עם ישראל לעשות רצונם בשוחד שהם מקבלים, ואין מקיימים דבריהם.**

"בָּזַר עַמִּים קְרָבוֹת יִחְפָּצוּ", כלומר, ומי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם, קריבות שהיו חפצין בהם.

ג. אוצרות רומי.

דבר נוסף ששלח רבי ישמעאל לרבי, משמו של רבי יוסי אביו.

שלוש מאות וששים וחמשה שווקים בכרך גדול של רומי. וכל אחד ואחד היו בו שלש מאות וששים וחמשה בירניות [=מגדלים]. וכל בירנית ובירנית היו בו שלש מאות וששים וחמשה מעלות. וכל מעלה ומעלה היו בו כדי לזון את כל העולם כולו.

למי ינתנו אוצרות רומי

שאל רבי שמעון בר רבי, [י"א ששאל את רבי. וי"א ששאל את רבי ישמעאל ברבי יוסי], למי מיועד כל האוצר הנ"ל.

והתשובה שקיבל היתה: לך, ולחברך, ולחברותך [=לחברי חבירך], שנאמר, "וְהָיָה סִחְרָה וְאֶתְנֶנָּה קִדָּשׁ לַה' לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחָסֵן כִּי לַיִּשְׁבִּים לִפְנֵי ה' יְהִי סִחְרָה לְאָכֹל לְשִׁבְעָה וְלִמְכָּסָה עֲתִיק" (ישעיהו כג י"ח), וביאר רב יוסף, שהכתוב "לֹא יֵאָצֵר", מתייחס לבית האוצרות של תירוש דגן ויצהר, והכתוב "וְלֹא יִחָסֵן", מתייחס לבית הגניזה של כסף וזהב, הגנוזים וטמונים בחוזק וחוסן. וכל זה ינתן "לַיִּשְׁבִּים לִפְנֵי ה' וְלִמְכָּסָה עֲתִיק", ולהלן יתבאר בעזה"י מי הם.

דף קי"ט

"לַיִּשְׁבִּים לִפְנֵי ה'"

- **ללשון ראשון, דעת רבי אלעזר, שהכוונה לזה שמכיר מקום חבירו בישיבה, [שיודע לומר זה מקום פלוני, וזה מקום פלוני, הואיל ומכיר מקום חבירו, רגיל הוא לישוב שם תמיד].**

- **וללשון שני, דעת רבי אלעזר, שהכוונה לזה שמקבל פני חבירו בישיבה.**

- **ללשון ראשון, מכסה עתיק, הוא זה שמכסה** דברים שכיסה הקב"ה הנקרא "עתיק יומין" (דניאל ז' ט') והכוונה **לסתרי תורה** [=מעשה המרכבה, ומעשה בראשית, ופירושו של שם], ומכסה עתיק מקיים רצון ה', **ואינו מוסר סתרי תורה לכל אדם**, אלא רק למי שלבו דואג, כמבואר במסכת חגיגה.

- **וללשון שני, מכסה עתיק, הוא זה שזוכה שמתגלים לו טעמי התורה**, שמתחילה היו מכוסים על ידי הקב"ה הנקרא עתיק יומין, ובא זה, וזכה לגלותם לכל.

"לְמַנְצַח מְזִמּוֹר לְדָוִד"

יש חילוק בין המילה "נוצח", שהוא עצמו פועל ומתגבר, לבין "מנצח", שהוא מפעיל אחרים להתגבר.

ואמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי, שכשנאמר, "לְמַנְצַח מְזִמּוֹר לְדָוִד" (תהלים י"ג א' ועוד), הכוונה לכך, **שיש לנו לזמר** [=מְזִמּוֹר] לְמַנְצַח, כלומר, **למי שנותן לאחרים כח לנצח אותו**, הוא הקב"ה.

וזהו שאמרו, בא וראה **שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. בשר ודם, מנצחים אותו, ועצב. אבל הקב"ה, נוצחים אותו, ושמח**. שנאמר, "וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לִילֵי מִשָּׁה בְּחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לִפְנֵי לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהִשָּׁחִית" (תהלים ק"ו כ"ג) הרי שנקרא משה בחירו משום שעמד בפרץ לפניו, ואם משבח אותו הכתוב על כך, ודאי שמח בו הקב"ה.

"וַיְדִי אָדָם מִתַּחַת כְּנָפֵיהֶם"

בעניין תיאור החיות בספר יחזקאל נאמר, "וַיְדִי אָדָם מִתַּחַת כְּנָפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רַבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַפֵּיהֶם לְאַרְבַּעָתָם" (יחזקאל א' ח'), ודרשו חכמים את הכתיב, "וידו אדם מתחת כנפיהם", שהכוונה לידו של הקב"ה, שפרוסה תחת כנפי החיות, כדי לקבל בעלי תשובה מיד מדת הדין, [שהיא מקטרגת ואומרת לא תקבלם, והוא מקבלם בסתר].

דברים אלו נאמר על ידי רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי, או על ידי רבי שמעון בן לקיש משום רבי יהודה נשיאה.

כל כסף וזהב שבעולם

א. אמר רב יהודה אמר שמואל, **כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים**, שנאמר, "וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בְּשָׂבָר אֲשֶׁר הֵם שֹׂבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרָעָה" (בראשית מ"ז י"ד), ולא רק כסף הנמצא בארץ מצרים וארץ כנען, אלא אף בשאר ארצות, שנאמר, "וְכָל הָאֶרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִמָּה לְשֹׂבֵר אֶל יוֹסֵף כִּי חָזַק הָרָעָב בְּכָל הָאֶרֶץ" (בראשית מ"א נ"ז).

ב. **וכשעלו ישראל ממצרים, העלוהו עמהם**, שנאמר, "וַיְהִי נָתַן אֶת חֹן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלּוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" (שמות י"ב ל"ו). ואמר רב אסי, שכוונת הכתוב, שעשו את ארץ מצרים כמצודה [=מלכודת] שאין בה דגן, [שדרך ליתן דגן במצודה שפורסים לפני העופות, וכשאין בה דגן, אין עוף נפנה אליה]. ורבי שמעון אמר, שכוונת הכתוב שעשו את ארץ מצרים כמצולה [=תהום] שאין בה דגים. שריקנו את מצרים מכל ממונם. **והיה מונח ביד ישראל עד רחבעם**.

ג. **בא שישק מלך מצרים, ונטלו מרחבעם**, שנאמר "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְמָלְךְ רְחָבְעָם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלָּם. וַיִּקַּח אֶת אֲצִרוֹת בֵּית ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַכֹּל לָקַח וַיִּקַּח אֶת כָּל מִגְנֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה" (מלכים א' י"ד כ"ה).

ד. **בא זרח מלך כוש, ונטלו משישק**, [כן קבלו החכמים שזרח נלחם בשישק אולם אין הדבר מבואר בכתובים].

ה. **בא אסא מלך יהודה, ונטלוהו מזרח מלך כוש**. [מלחמתו של זרח באסא מבוארת בכתובים בדה"י (ב' י"ד)].

ו. **ולאחר מכן שיגרו אסא להדרימון בן טברימון מלך ארם**, כדי שיפר את בריתו עם בעשא מלך ישראל, ויסור מלך ישראל מעל אסא, כמו שנאמר, "וַיֵּצֵא אֶסָא כֶּסֶף וְזָהָב מֵאֲצִרוֹת בֵּית ה' וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל בֶּן הִדְד מֶלֶךְ אֲרָם הַיּוֹשֵׁב בְּדֶרֶךְ מִשְׁק לֵאמֹר. בְּרִית בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין אָבִי וּבֵין אָבִיךָ הִנֵּה שְׁלַחְתִּי לָךְ כֶּסֶף וְזָהָב לָךְ הִפֵּר בְּרִיתְךָ אֶת בַּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלֶה מַעֲלִי" (דה"י ב' ט"ז ב'-ג').

ז. **באו בני עמון, ונטלו מהדרימון בן טברימון**, [כן קבלו החכמים, אולם אין הדבר מבואר בכתובים].

ח. **בא יהושפט ונטלו מבני עמון**, [מלחמה זו מבוארת בכתובים בדה"י ב' כ'], **והיה מונח עד אחז**.

ט. **בא סנחריב מלך אשור ונטלו מאחז**. [ענין זה מבואר בכתובים בדה"י (ב' כ"ח)].

י. **בא חזקיה ונטלו מסנחריב**, [כשבא המלאך והכה מחנהו כמבואר בספר מלכים (ב' י"ט ל"ה)], **והיה מונח עד צדקיה**.

יא. **באו כשדיים ונטלוהו מצדקיה**. [כמבואר בכתובים שכשדיים תפסו את צדקיה].

יב. **באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים**, [שפרסים קבלו המלכות מכשדים, כמאמר דניאל לבלשצר, "פֶּרֶס פָּרִיסֵת מְלָכוּתְךָ וַיְהִיבֵת לְמָדִי וּפֶרֶס" (דניאל ה' כ"ח)].

יד. באו יוונים ונטלוהו מפרסיים, [שיונים קבלו

המלכות מפרסיים כמבואר בספר יוסיפון].

טו. באו רומיים ונטלוהו מיד יוונים, [שרומאים קבלו המלכות מיוונים כמפורש בספר יוסיפון],
ועדיין מונח ברומי.

עד כאן דעת רב יהודה אמר שמואל.

ולדעת רבי חמא בר חנינא, שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים. אחת נתגלה לקרח. ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס. ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא.

"עֲשֹׂר שָׁמֹר לְבַעְלִיו לְרָעָתוֹ"

נאמר, "יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֲשֹׂר שָׁמֹר לְבַעְלִיו לְרָעָתוֹ" (קהלת ה' י"ב), ואמר רבי שמעון בן לקיש, **שזהו עשרו של קרח**, שעל ידי רוב ממונו, נתגאה, ונטרד מן העולם.

"וְאֵת כָּל הַיָּקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם"

נאמר, "וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתוֹ וּלְאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַעַם וְאֵת בְּתִיקָם וְאֵת אֶהְלִיקָם וְאֵת כָּל הַיָּקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקָרֵב כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים י"א ו'), ואמר רבי אלעזר, **זה ממונו של אדם, שמעמידו על רגליו.**

עשרו של קרח

אמר רבי לוי, **משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח**, וכל המפתחות ופותחות הללו היו של עור שאינו כבד, ואף על פי כן, מאחר שהיו רבים כל כך, היה משא שלוש מאות פרדות.

מי אמר את הפסוקים האחרונים של ההלל

לדברי רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, הפסוקים האחרונים של ההלל (בתהילים קי"ח), נאמרו על ידי **שמואל ישי דוד ואחיו.**

(כא) "אֹדֶךְ כִּי עֲנִיתָנִי וַתִּהְיֶה לִּי לִישׁוּעָה" - אמר דוד.

(כב) "אֲבָן מָאָסוֹ הַבּוֹנִים", זה דוד שהיה צעיר באחיו ורועה, "הִיָּתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה" - אמר ישי.

(כג) "מֵאֵת ה' הִיָּתָה זֹאת הִיא נִפְלְאת בְּעֵינֵינוּ" - אמרו אחיו.

(כד) "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ" - אמר שמואל, שהיה מתנבא, שסופם לגיל ולשמוח בו, שיושיעם מאויביהם.

(כה) "אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא" - אמרו אחיו.

(כה) "אָנָּה ה' הַצְלִיחָה נָּא" - אמר דוד שיצליח במלכותו.

(כו) "בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם ה'" - אמר ישי.

(כו) "בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ה'" - אמר שמואל.

(כז) "אֵל ה' וַיָּצָאֵר לָנוּ" - אמרו כולם.

(כז) "אֲסֹרוּ חַג בְּעֲבֹתֵיכֶם עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ" - אמר שמואל, שיביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח, ומתן דמן למזבח.

(כח) "אֵלֵי אֶתָּה וְאוֹדֶךְ" - אמר דוד.

(כח) "אֵלֵקִי אֶרְוֶמְמֶךָ" - אמרו כולם.

דיני הלל התלויים במנהג המדינה

א. לכפול או לפשוט.

מקום שנהגו לכפול את ההלל, לומר כל פסוק שתי פעמים, יעשו כמנהגם, ויכפלו. ומקום שנהגו לפשוט, לומר כל פסוק פעם אחת, יעשו כמנהגם, ויאמרו כל פסוק פעם אחת.

- **ורבי היה נוהג לכפול** בהלל מעט פסוקים בסופו, מ"בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם ה'" עד סוף ההלל.

- **ורבי אלעזר פרטא** היה מוסיף על כך, וביאר אביו, שהיה כופל מ"אֹדֶךְ כִּי עֲנִיתָנִי וַתִּהְיֶה לִּי לִישׁוּעָה" עד סוף ההלל.

וכתב רשב"ם - נראה לי, משום כבוד ישי ושמואל ודוד ואחיו שאמרוהו מאודך ולמטה כדאמרן לעיל, כופלין אותו.

ב. לברך לאחריו.

מקום שנהגו לברך אחר ההלל, יעשו כמנהגם, ויברכו לאחריו. ומקום שנהגו שלא לברך לאחר ההלל, יעשו כמנהגם, ולא יברכו לאחריו.

לפני ההלל מצווה לברך

נתבאר שהברכה שאחר ההלל תלויה במנהג המקומות. ואמר אביו, שדווקא ברכה שאחר ההלל תלויה במנהג, אבל לפני ההלל מצווה לברך, **שכן** כך אמר רב יהודה אמר שמואל, **כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן.**

משמעות המילה "עובר"

נתבאר שכששמואל רצה לומר שיש לברך לפני קיום המצווה, אמר, שמברך על המצוות עובר לעשייתן, ועניין זה שהמילה "עובר" פירושה

"קודם", מבואר ממספר כתובים.

א. לדברי רב נחמן בר יצחק, עניין זה מבואר בכתוב, "... וַיֵּרָץ אַחִימַעַץ דָּרֶךְ הַכֶּפֶר וַיַּעֲבֹר אֶת הַפְּזִישִׁי" (שמואל ב' י"ח כ"ג) שפירושו, אחימעץ רץ, והקדים את הכושי.

ב. ולדברי אביי, עניין זה מבואר בכתוב, "וְהוּא עָבַר לַפְּנִיָּהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שְׁבַע פַּעַמִּים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו" (בראשית ל"ג ג'), שפירושו הוא הקדים אותם.

ג. ויש אומרים שעניין זה מבואר בכתוב, "עָלָה הַפָּרֶץ לַפְּנִיָּהֶם פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ שָׁעַר וַיֵּצְאוּ בּוֹ וַיַּעֲבֹר מִלִּפְנֵי לַפְּנִיָּהֶם וְהָיָה בְּרֹאשָׁם" (מיכה ב' י"ג), שפירושו יקדים לילך בראש.

"כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשָּׁם ה' אֶקְרָא"

את הדברים הבאים היה דורש רב עזרא, פעמים היה דורשם משמו של רב, ופעמים היה דורשם משמו של רב אסי.

נאמר, "וַיִּגְדַּל הַיָּלָד וַיִּגְמַל וַיַּעַשׂ אֲבָרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בַּיּוֹם הַגָּמֵל אֶת יִצְחָק" (בראשית כ"א ח'), שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים, ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק.

לאחר שאוכלים ושותים, נותנים לו **לאברהם** אבינו כוס של ברכה לברך. ואומר להם, איני מברך, שיצא ממני ישמעאל.

אומר לו **ליצחק**, טול וברך. אומר להם איני מברך, שיצא ממני עשו.

אומר לו **ליעקב**, טול וברך. אומר להם, איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאוסרן עלי.

אומר לו **למשה**, טול וברך. אומר להם איני מברך, שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל, לא בחיי ולא במותי.

אומר לו **ליהושע**, טול וברך. אומר להם איני מברך, שלא זכיתי לבן, כמבואר בספר דברי הימים, שזכר את משפחות אפרים, ומנה בן אחר בן, וכשהגיע ליהושע פסק, שנאמר "נֹון בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ" (דה"י א' ז' כ"ז) הרי שליהושע לא היה בן.

אומר לו **לדוד**, טול וברך. אומר להם אני אברך, ולי נאה לברך, שנאמר, "כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשָּׁם ה' אֶקְרָא" (תהלים קט"ז י"ג)

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

מבואר במשנתנו, שאין נפטרים מאכילת הפסח באפיקומן, כלומר אחרי שגמרו לאכול את הפסח ונפטרים ממנו [=מלשון הנפטר מחבירו, כלומר נפרד ממנו], אין אומרים אפיקו מן. ונחלקו חכמים בדבר זה.

לדעת רב, הכוונה לכך, שלא יאמרו **לאחר גמר אכילת הפסח**, הוציאו עליכם מכאן, ונלך לאכול דברים נוספים בחבורה אחרת, כי **אסורים הם לאכול במקום אחר**.

והסיבה לאיסור זה, כי מדין תורה את הפסח עצמו אסור לאכול בשני מקומות, [כדעת רבי יהודה שסתם משנה בפרק כיצד צולין כמותו], **וכדי שלא יבואו לאכול את הפסח עצמו בשני מקומות**, גזרו חכמים, שלא יאכלו שום מאכל בליל הפסח במקום אחר, וכל האכילה תהא במקום אחד.

ודווקא במקום אחר לא יאכל דברים נוספים אחר גמר אכילת הפסח, **אבל במקומו הראשון רשאי לאכול דברים נוספים גם אחר גמר אכילת הפסח**.

ודווקא לאכול אסור במקום אחר, אבל הלל יכול לומר במקום אחר.

ולדעת שמואל ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן, לאחר גמר אכילת הפסח, לא יאמרו הוציאו מיני מתיקה, [כגון אלו שרגילים לאכול בקינוח סעודה], אפילו לאוכלם במקומם, כי **אחר גמר אכילת הפסח, אסור לאכול שום דבר, אפילו במקום אכילת הפסח**.

והסיבה לאיסור זה, **כדי שלא יאבד ממנו טעם אכילת הפסח**.

מיני מגדים שהיו החכמים

רגילים לאכול בקינוח סעודה

- **רב היה רגיל לאכול גוזלים**.

- **ושמואל היה רגיל לאכול כמהין ופטירות** [=אורדילאי].

- **ורבי יוחנן היה רגיל לאכול תמרים קליות ואגוזים**.

שמו וכינויו של רב

שמו של רב היה **אבא**, ופעמים נקרא **אבא אריכא**, על שהיה ארוך בדורו. והיו מכנים אותו בבבל בכינוי של כבוד, בשם **רב**, כמו שהיו מכנים את רבי יהודה הנשיא בארץ ישראל בשם רבינו.

דפים קי"ט-ק"כ

להפטיר אחר המצה אפיקומן

נתבאר, שבזמן שבית המקדש קיים, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר לאחר

אכילת פסח [ומצה שעימו], לא יאכל שום דבר אחר, כדי שישאר טעם הפסח בפיו. [דעת שמואל רב חנינא בר שילא ורבי יוחנן]. ונחלקו חכמים מה הדין בזמן הזה, שאין אכילת פסח, וצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, האם אחר אכילת אותה מצה, מותר לאכול דברים אחרים, או שגם אחר אכילת אותה מצה, אין מפטירין אפיקומן.

ללשון ראשון בגמרא, דעת רב יהודה אמר שמואל, שגם אחר אכילת אותה מצה **אין מפטירין** אפיקומן, שלא לשכח טעמה.

ולדברי מר זוטרא כך אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל, אחר אכילת אותה מצה **מפטירין** אפיקומן.

ומתחילה רצו לומר, שמתוך כך ששינינו, "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", משמע, דווקא אחר הפסח אין מפטירין, אבל אחר המצה בזמן הזה, מפטירין. [כדברי מר זוטרא].

אולם דחו זאת ואמרו, שגם אחר מצה בזמן הזה אין מפטירין אפיקומן, והסיבה שנקטה המשנה פסח, כי היה מקום לומר, שדווקא בזמן הזה, שאוכלים מצה בלבד, מאחר שאין טעמה מרובה, אין לאכול אחריה דבר, לבטל טעמה מפיו, אבל אחר אכילת הפסח, מאחר שטעמו מרובה, ניתן לאכול דברים אחרים, ולא יבטל טעם הפסח מפיו, ולכן שנו, שאפילו אחר הפסח אין מפטירין אפיקומן. [כלשון ראשון].

ומתחילה רצו לומר, שמהברייתא, בה מבואר, שהממלא כרסו מדברים שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה [כגון סופגנים ודובשנים ואיסקריטין], **ואוכל מצה לבסוף, יצא, יש ללמוד שדווקא באופן הזה יצא, אבל אם תחילה אכל מהמצה, ואחר מהדברים האחרים, לא יצא, כי אסור לאכול דבר אחר המצה.** [כלשון ראשון].

אולם דחו זאת ואמרו, שיתכן שלא באה הברייתא לומר שדווקא באופן זה שאכל מצה לבסוף יצא, אלא ללמד, שאף באופן הזה שאכל מצה אחרי שכבר שבע, יצא ידי חובה, וכל שכן כשאכל מצה תחילה, ואחר כך דברים אחרים. [כדברי מר זוטרא].

דף ק"כ

חיוב מצה ומרור בזמן שבית המקדש קיים

בזמן שבית המקדש קיים, ומקריבים את הפסח, הכל מודים, שכשם שחייבה תורה לאכול את הפסח, כך חייבה תורה לאכול מצה ומרור, שכן על כל אלו נאמר, "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלֶלֶה הַזֶּה צֶלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶהוּ" (שמות י"ב ח'), **וכן נאמר בפסח שני "בַּחֲדָשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵפִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֶהוּ"** (במדבר ט' י"א).

חיוב מצה ומרור בזמן הזה

לדברי הכל, אכילת מרור בזמן הזה, אינה מצווה מהתורה, שכן הכתוב "צֶלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶהוּ", המצווה על אכילת מרור, מדבר רק על אכילת מרור עם הפסח, ולא על אכילת מרור בזמן הזה, בלא פסח.

ומכל מקום, אף שבזמן הזה אין חיוב תורה לאכול מרור, חכמים תקנו לאכול מרור גם בזמן הזה, ואם כן יש בדבר זה חיוב מדברי חכמים.

אכן לענין אכילת מצה בזמן הזה, נחלקו אמוראים, אם יש בדבר חיוב תורה, או חיוב מדברי חכמים בלבד.

לדעת רבא [ששינינו ברייתא כדבריו] – **מצה, גם בזמן הזה, חיוב אכילתה מהתורה, שכן מלבד הכתוב "צֶלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶהוּ"**, המלמד שיש לאכול מצה עם הפסח, נאמר כתוב נוסף, המלמד שיש לאכול מצה גם בפני עצמה, הוא הכתוב **"בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ בְּעֶרְב׃ תֹּאכְלוּ מִצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֲדָשׁ בְּעֶרְב׃"** (שמות י"ב י"ח).

ולדעת רב אחא בר יעקב – המצה הרי היא כמרור, וחיוב אכילת שניהם הוא רק עם הפסח, שנאמר "צֶלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶהוּ", אבל **בזמן הזה** שאין פסח, חיוב אכילתם **אינו מהתורה, אלא מדברי חכמים בלבד.**

והכתוב **"בְּעֶרְב׃ תֹּאכְלוּ מִצֹּת"**, המלמד על חיוב אכילת מצה בלא פסח, לא בא לחייב אכילת מצה בזמן הזה שאין בו פסח כלל, אלא בא לחייב באכילת מצה בזמן הפסח, את מי שהיה טמא או בדרך רחוקה, שאינו מביא פסח, שאף שנפטר מפסח, במצה הוא חייב.

ערל ובן נכר חייבים במצה

ערל [מחמת אונס, כגון שמתו אחיו מחמת מילה, ויש לחוש שאם ימול הוא, ימות כמותם], **ובן נכר** [שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, כלומר שהוא מומר אפילו לדבר אחד], **אינם מביאים קרבן פסח, שנאמר בהם, "כָּל בֶּן נֶכֶד לֹא יֹאכֹל בּוֹ ... וְכָל עֶרֶל לֹא יֹאכֹל בּוֹ"** (שמות י"ב מ"ג-מ"ח).

ומכל מקום, דווקא פסח אינם מביאים, אבל **מצווים הם לאכול מצה**, שנאמר בכתובים אלו מיעוט, **"לֹא יֹאכֹל בּוֹ"**, דווקא את הפסח אינם אוכלים, **אבל אוכלים הם מצה ומרור.**

מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ביום הקרבת הפסח ולא היה יכול לעשות את הפסח, לא נפטור בכך ממצוות אכילת מצה.

לדעת רבא – עניין זה למד מהדין האמור בערל ובן נכר, שיש ללמוד בבנין אב, שכשם שערל ובן נכר שהם פטורים מקרבן פסח, אינם פטורים ממצוות אכילת מצה ומרור, כך מי שהיה טמא או בדרך רחוקה, אף שהם פטורים מקרבן פסח, אינם פטורים ממצוות אכילת מצה ומרור. [ונותר הכתוב "בַּעֲרָב תֹאכְלוּ מִצֵּת", ללמד, שחיוב אכילת מצה נאמר גם בזמן שאין פסח].

ולדעת רב אחא בר יעקב – עניין זה למד מהכתוב "בַּעֲרָב תֹאכְלוּ מִצֵּת" (שמות י"ב י"ח), הבא להוסיף חיוב אכילת מצה גם למי שאינו עושה פסח, משום שהוא טמא או בדרך רחוקה.

ולא די בכתוב אחד, ללמד גם על ערל ובן נכר, וגם על מי שהיה טמא או בדרך רחוקה, שחייבים במצה גם בלא פסח, כי אם היה כתוב אחד, היינו למדים ממנו, שרק אחד מהם אוכל מצה בלא פסח.

שכן אם היה כתוב המלמד רק על ערל ובן נכר שחייבים במצה, היינו אומרים, שרק הם יתחייבו במצה בלא פסח, כי אינם יכולים לעשותו כלל, ולפחות יאכלו מצה, מה שאין כן טמא ומי שהוא בדרך רחוקה, הרי יעשו את השני, ואז כבר יאכלו פסח מצה ומרור.

ואם היה כתוב המלמד רק על טמא ומי שהוא בדרך רחוקה, שחייבים במצה, היינו אומרים, שרק הם מתחייבים במצה אף בלא פסח, כי אינם דחויים ממנו, ויש להם תקנה בפסח שני, מה שאין כן ערל ובן נכר, מאחר שדחויים הם מהפסח לגמרי, גם מצה לא יאכלו.

-

וראה עניינים אלו גם לעיל בדף כ"ח. ומבואר, שדברי רבא כאן, הם כדברי רבי שמעון שם. ודברי רב אחא בר יעקב כאן, קרובים לדברי רבי יהודה שם.

זמן מצוות אכילת מצה

אף על פי שנאמר, "שֶׁבַעַת יָמִים מִצֹּת תֹאכְלוּ" (שמות י"ב ט"ו ויקרא כ"ג ו'), אין חיוב לאכול מצות כל שבעה, שנאמר "שֶׁשֶׁת יָמִים תֹאכַל מִצֹּת" (דברים ט"ז ח'), יצא יום שביעי, שאינו חובה אלא רשות בלבד, [שאם רוצה, יכול לאכול בשר בלא לחם, או להתענות, ובלבד שלא יאכל חמץ].

ומהמדות שהתורה נדרשת בהן, שכל דבר שהיה בכלל, [כגון יום שביעי, שהיה בכלל "שֶׁבַעַת יָמִים מִצֹּת תֹאכְלוּ"], ויצא מן הכלל, [שנאמר "שֶׁשֶׁת יָמִים תֹאכַל מִצֹּת", ואין שביעי בכלל], לא על עצמו בלבד יצא ללמד, אלא על הכלל כולו יצא ללמד, ואם כן, לא רק יום שביעי רשות, אלא כל שבעה ימים רשות בלבד.

יוצא מכלל זה לילה ראשון, שחובה לאכול בו מצה, שנאמר, "עַל מִצֹּת וּמִרְרִים יֹאכְלֶהוּ", [ללמד שבזמן הפסח, חובה לאכול עמו מצות], ונאמר, "בַּעֲרָב תֹאכְלוּ מִצֵּת", [ללמד שאף בזמן שאין פסח, חובה לאכול מצות בלילה הראשון]. ובהמשך יתבאר בעזה"י אם המצווה כל הלילה או רק עד חצות.

התחילו לאכול את הפסח

ובאמצע האכילה ישנו

א. הכל מודים, שאם החלו בני חבורה לאכול הפסח, ובאמצע אכילתם נרדמו כולם, מעתה, אף לאחר שיתעוררו, אסורים הם להמשיך לאכול ממנו.

- רש"י פירש, שהסיבה לכך, כי כשיאכלו שוב לאחר השינה, נראים הם כאוכלים בשתי חבורות, [שעל ידי השינה נתפרדה חבילתם, ואינם בני חבורה אחת].

ורשב"ם הקשה על פירושיו, הלא לעיל בפרק שביעי, יש סתם משנה כדעת רבי יהודה, שפסח נאכל בשתי חבורות, [אבל אין אוכלים אותו בשני מקומות], ולכן יש להעמיד גם את משנתנו כן.

- ולפיכך פירש רשב"ם, שהסיבה לכך שלא יוכלו להמשיך לאכול אחר שנתם, כי כשיאכלו שוב לאחר השינה, נראים הם כאוכלים בשני מקומות, וחומרא בעלמא הוא.

ב. וכשחלק מבני החבורה היו ערים כל הזמן, וחלקם נמנמו בלבד, [=נים ולא נים, תיר ולא תיר, כלומר לא שינה גמורה, ולא עירנות גמורה, כגון דקרו ליה ועני, ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו ליה מדכר, כלומר, שכששואלים אותו דבר, כגון היכן חפץ פלוני, אינו יודע להשיב תשובה מלאה מעצמו, מחמת נמנומו, אבל כששואלים אותו אם הניח במקום מסוים, נזכר, ויודע לענות הן או לאו], מאחר שחלקם היו עירנים לגמרי, וחלקם נמנמו בלבד, ולא ישנו שינה גמורה, העירנים מצילים את המנומנמים, ולדברי הכל, כולם מותרים להמשיך לאכול מהפסח.

ג. וכשחלק מבני החבורה היו ערים כל הזמן, וחלקם נרדמו בשינה גמורה, בזה נחלקו חכמים.

לדעת תנא קמא – מאחר שחלקם היו עירנים כל הזמן, הם מצילים את אלו שנרדמו, וכולם מותרים להמשיך לאכול מהפסח.

ולדעת רבי יוסי – אלו שישנו שינה גמורה,

אסורים להמשיך לאכול מהפסח. [וכתב רשב"ם

שכן הלכה].

התחילו לאכול את המצה

האחרונה ובאמצע האכילה ישנו

רש"י ורשב"ם פירשו, שהדין המבואר לעיל, לעניין שינה באמצע אכילת הפסח, אמור גם בזמן הזה במצה הנאכלת באחרונה, משום שהיא נעשית זכר לפסח, בזמן שבית המקדש קיים.

וראיה לדבריהם, מהמעשה המובא בגמרא על רבה, שאמר, שרשאי הוא להמשיך לאכול, כי נמנם בלבד, והאחרים היו ערים, הרי שגם בזמנו נהג דין זה.

אולם התוס' חולקים על כך, כי הטעם לכך שאסור להמשיך לאכול את הפסח כשנרדם, משום שהפסח אינו נאכל בשני מקומות, ודווקא בפסח נאמר דין זה, אבל מצה נאכלת בשני מקומות, ואם כן אפילו ישנו כולם, מותרים להמשיך באכילת המצה.

זמן אכילת קרבן הפסח

כבר נתבאר שקרבן פסח קרב ביום ארבעה עשר בניסן, ונאכל בליל חמישה עשר בו. ולהלן יתבאר בעזה"י, מתי בדיוק הוא זמן אכילתו, ומתי אינו נאכל.

א. ביום ההקרבה עצמו [=יום י"ד בניסן] – לדברי הכל אינו נאכל.

כל הקדשים הנאכלים בלילה שאחר הקרבתם, נאכלים גם ביום ההקרבה עצמו, כמו שנאמר בעניין תודה, "בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל" (ויקרא ז' ט"ו). אולם הפסח אינו נאכל ביום הקרבתו, אלא מהלילה שלאחריו בלבד, שנאמר בו "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה", (שמות י"ב ח'), **ללמד שהוא נאכל בלילה ואינו נאכל ביום.**

ב. מיום המחרת [=יום ט"ו בניסן] ואילך –

לדברי הכל אינו נאכל.

מאחר שמצינו שקדשים קלים כגון שלמים, שתחילת זמן אכילתם ביום ההקרבה, נאכלים לשני ימים [ולילה אחד], כלומר נאכלים ביום ההקרבה [ובלילה שאחריו] וגם ביום למחרת, היה מקום לומר, שכמו כן הפסח שהוא קדשים קלים, מאחר שתחילת זמן אכילתו בלילה, יהא נאכל לשני לילות, כלומר יהא נאכל בלילה הראשון, וגם בלילה שלמחרת.

אולם הכל מודים שאין הדבר כן, והפסח אינו נאכל אלא בלילה הראשון.

לדעת רבי עקיבא – דין זה למד מהכתוב "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה", המלמד, שאין הפסח נאכל אלא באותו לילה בלבד, ולא בלילה אחר.

ולדעת רבי אלעזר בן עזריה – דין זה למד מהכתוב, "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהִפְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ" (שמות י"ב י'), שלדעתו, הכוונה לבוקר הראשון שאחר ההקרבה, ואם כן, הכתוב מלמד, שבבוקר הראשון הפסח נעשה נותר, ונאסר באכילה, ואם כן אינו נאכל אלא בלילה הראשון. [ורבי עקיבא לא למד כמותו, כי לדעתו אין הכרח מהכתוב הזה שהכוונה לבוקר ראשון, ואפשר שהכוונה לבקר שני].

ג. בלילה הראשון [=ליל ט"ו בניסן] – מחלוקת מתי זמן אכילתו.

לדעת רבי אלעזר בן עזריה – הפסח אינו נאכל אלא עד חצות ליל חמישה עשר בניסן. שכן יש ללמוד בגזרה שווה, שנאמר בעניין, "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה", וכן נאמר, "וְעִבְרָתִי בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה" (שמות י"ב י"ב), ומכאן, שכשם שהעברה "בלילה הזה" היתה בחצות, כמו שנאמר, "וַיְהִי בִּפְחָצִי הַלַּיְלָה וְה' הָקָה כָּל בְּכוֹר בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות י"ב כ"ט), כך זמן אכילת הפסח היא עד חצות.

ולדעת רבי עקיבא – הפסח נאכל עד עלות השחר של חמישה עשר בניסן. שכן נאמר, "וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחֶפְזוֹן" (שמות י"ב י"א), ללמד, שהוא נאכל עד שעה שנחפזו ישראל לצאת ממצרים, והיא היתה בבקר, שנאמר, "וְאָתָתָם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִמֶּתַח פִּיתוֹ עַד בֹּקֶר" (שמות י"ב כ"ב), ומאחר שלא יצאו עד הבוקר, רק בבוקר נחפזו לצאת, כלומר בעלות השחר.

הזמן שהפסח מטמא את הידים

חכמים גזרו על בשר קדשים שנעשה נותר, שיטמא את הידים מטעם שיתבאר בעזה"י להלן.

ולענין בשר הפסח, לדעת רבי אלעזר בן עזריה, מאחר שבחצות הפסח נעשה נותר, מחצות הוא מטמא את הידים, ולדעת רבי עקיבא, מאחר שרק בעלות השחר הוא נעשה נותר, רק מעלות השחר הוא מטמא את הידים.

זמן אכילת מצה בזמן הזה

נתבאר, שנחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, מתי מסתיים זמן אכילת הפסח מהתורה. לדעת רבי אלעזר בן עזריה, בחצות הלילה. ולדעת רבי עקיבא, בעלות השחר.

והנה דבר פשוט הוא, שזמן אכילת מצה שעם הפסח, הוא כזמן אכילת הפסח עצמו, שכן המצה נאכלת עם הפסח כמו שנאמר "על מצות ומִרְרִים יֵאָכְלוּ".

אבל לענין אכילת מצה בזמן הזה, שאינה נאכלת עם הפסח, וחיובה אינו מהכתוב "על מצות ומִרְרִים יֵאָכְלוּ", אלא מהכתוב "בֶּעָרֵב תֹּאכְלוּ מִצֵּת", [כפי שנתבאר לעיל], היה מקום לומר, שלדברי הכל זמן אכילתה כל הלילה, כמשמעות הכתוב "בֶּעָרֵב" שהוא כל הערב.

ומכל מקום אמר רבא, שאין הדבר כן, וכשאמרה תורה "בֶּעָרֵב תֹּאכְלוּ מִצֵּת", אף שלא בזמן הפסח, הכוונה היתה, שיהיו המצות נאכלות באותו זמן שהיו המצות נאכלות עם הפסח.

ואם כן, כשם שנחלקו החכמים הנ"ל בזמן אכילת הפסח, כך הם נחלקים בזמן אכילת המצה בזמן הזה. **לדעת רבי אלעזר בו עזריה**, זמן אכילתה **עד חצות**. **ולדעת רבי עקיבא**, זמן אכילתה **עד שיעלה עמוד השחר**.

דפים ק"כ-קכ"א

קדשים פסולים שגזרו עליהם חכמים טומאה

א. פיגול.

כל קרבן שחישב בו הכהן בשעת אחת מארבע עבודות הדם, לזרוק דמו או להקטיר את אימוריו לאחר הזמן הראוי לכך, [ולא היה בו פסול אחר], נתפגל הקרבן, והאוכל מבשרו חייב כרת.

חכמים הוסיפו וגזרו על הפיגול, שיטמא את ידי הנוגע בו, וסיבת הגזרה היא **מפני חשדי כהונה**, כלומר מפני שהיו כהנים חשודים לפגל קרבנות מחמת איבת בעליהם.

ולפיכך גזרו עליהם, שאם יתפגל הקרבן, יהיו צריכים להטביל ידיהם אחרי נגיעתם בו, קודם שיהיו מותרים לגעת בקדשים, ומאחר שלא היו רוצים לגרום לעצמם טרחה זו, לטבול ידיהם, היו נמנעים מלפגל את הקרבנות.

ב. נותר.

כל קרבן שנשאר מבשרו אחר הזמן הראוי לאכילה, נעשה אותו בשר נותר, והאוכל ממנו חייב כרת.

וחכמים הוסיפו וגזרו על הנותר שיטמא את ידי הנוגע בו, וסיבת הגזרה היא **מפני עצלי כהונה**, כלומר מפני שהיו כהנים מתעצלים באכילת הקדשים, ומאחר שלא היו אוכלים אותם, נעשו נותר.

ולפיכך גזרו על הנותר, שהנוגעים בו יהיו צריכים להטביל ידיהם אחרי נגיעתם בו, קודם שיהיו מותרים לגעת בקדשים, ומאחר שלא היו רוצים לגרום לעצמם טרחה זו, לטבול ידיהם, היו נזהרים לאכול את הקדשים ולא משיירים מהם להיות נותר.

את הטעמים הנ"ל, מדוע גזרו חכמים שפיגול ונותר יטמאו את הידים, אמרו שני חכמים, טעם גזרה אחת אמר רב הונא, וטעם גזרה אחת אמר רב חסדא.

ונחלקו החכמים הללו, על איזה שיעור בשר פיגול או נותר גזרו חכמים טומאה.

לדעת אחד מהם – שיעורם לטמא את הידים הוא כשיהא מהם **כזית**, שזהו שיעורם לעניין איסור אכילה.

ולדעת אחד מהם – שיעורם לטמא את הידים הוא כשיהא מהם **כביצה**, שזהו שיעור כל אוכל לענין טומאה.

כל העניין הנ"ל כבר נתבאר בדף פ"ה.

דף קכ"א

ברכת הפסח וברכת הזבח

האוכל מבשר הקרבנות, מקיים מצווה, ולפיכך יש לו לברך תחילה, ואמרו חכמים, **שהאוכל מבשר הפסח מברך על כך**, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **אשר קדשנו במצוותיו וצונו לאכול הפסח**", **והאוכל בשר שלמים**, [ובכללם שלמי חגיגה הבאים עם הפסח], **מברך**, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **אשר קדשנו במצוותיו וצונו לאכול את הזבח**".

א. דעת רבי עקיבא

מתן דם הפסח בשפיכה, [שנאמר בו "וְדָם זֶבְחֶיךָ יִשְׁפֹּךְ"], **ולא בזריקה**.

ומתן דם הזבח בזריקה, [שנאמר בשלמים, "וְזָרְקוּ בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב"], **ולא בשפיכה**, [שכן האומרים שכל הניתנים בזריקה כשרים גם בשפיכה, לומדים זאת מהכתוב "וְדָם זֶבְחֶיךָ יִשְׁפֹּךְ"], ולדעת רבי עקיבא, הכתוב הזה כבר מלמד דין מתן דמים של פסח, ואין ללמוד שני דברים מכתוב אחד].

וכשם שחלוקים במתן דמים, ואופן נתינת דם

של אחד אינו כשר בזולתו, כך הם חלוקים
בברכות, ואין ברכה של אחד מועילה לפטור את
זולתו.

ולכן, אם ברך ברכת הפסח, לא פטר את של
זבח, וכן אם ברך ברכת הזבח, לא פטר את של
פסח. ואם כן עליו לברך על כל אחד בפני עצמו.

ב. דעת רבי ישמעאל כפי שנתבאר בסוגיתנו.

אמנם מתן דם הפסח בשפיכה [כי מתן דמו למד
מהכתוב "וְדָם זֶבְחֶיךָ יִשְׁפָּךְ"], **ולא בזריקה.**

אבל מתן דם הזבח כשר גם בזריקה [מהכתוב,
"וְזָרְקוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב"], **וגם בשפיכה**, [מהכתוב "וְדָם זֶבְחֶיךָ יִשְׁפָּךְ"
המלמד שכל הניתנים בזריקה כשרים גם בשפיכה].

ולפי זה נמצא שהזבח אמנם חלוק מהפסח, שכן
זריקה האמורה בו אינה כשירה בפסח, **ולכן**
ברכת הזבח אינה מועילה אלא לאכילת הזבח,
ולא **לאכילת הפסח**. **אבל הפסח אינו חלוק**
מהזבח, שכן שפיכה האמורה בו כשרה גם
בזבח. **ולכן ברכת הפסח מועילה גם לאכילת**
הזבח. ואם כן עליו לברך על הפסח ובכך יפטור
את הזבח.

והקשו על כך, איך יתכן שלדעת רבי ישמעאל
ילמדו שני דינים מהכתוב "וְדָם זֶבְחֶיךָ יִשְׁפָּךְ",
ולכן אמרו, שנחלקו תנאים בדעתו.

- י"א שלדעתו, יש ללמוד מהכתוב את הדין
הראשון, שהפסח בשפיכה, ואם כן דעת רבי
ישמעאל כדעת רבי עקיבא.

- וי"א שלדעתו יש ללמוד מהכתוב את הדין
השני, שכל הניתנים בזריקה ניתנים בשפיכה,
ואם כן דעתו כמבואר להלן].

ג. דעת רבי ישמעאל [לדברי תנא אחד] **כמבואר**
במסקנה במסכת זבחים [וכמבואר בירושלמי].

מתן דם הפסח שווה למתן דם הזבח, ושניהם
ניתנים בזריקה ולא בשפיכה. אלא שהפסח
הוא עיקר, והזבח טפל לו, וכלל בידינו, כל
שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר
את הטפילה, **ולכן ברכת הפסח פוטרת את**
הזבח, אבל **ברכת הזבח אינה פוטרת את הפסח**.
ואם כן עליו לברך על הפסח, ובכך יפטור את
הזבח.

מי מברך בפדיון הבן

א. כשאב פודה את בנו הבכור, [על ידי חמישה
סלעים שנותן לכהן], **האב מברך על כך ברכת**
המצוות, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם
אשר קדשנו במצוותיו וציונו **על פדיון הבן**".

ב. ומסקנת הגמרא, **שכמו כן**, מאחר שבאה
מצווה לידו של האב, **האב מברך גם**, "ברוך
אתה ה' אלוקינו מלך העולם **שהחינו** וקיימנו
והגיענו לזמן הזה".

ופעם ארע, שנזדמן רבי שמלאי לפדיון הבן,
ושאלו אותו, אם האב מברך שהחינו, כי עשה
מצווה, או שהכהן מברך שהחינו, כי באה הנאה
לידו. ולא ידע רבי שמלאי לענות. בא ושאל בבית
המדרש, ואמרו לו, אבי הבן מברך שתיים, "על
פדיון הבן" ו"שהחינו".

סליק פרק ערבי פסחים

© כל הזכויות שמורות למחבר יצחק א. הורביץ

טל': 03-6187895

וואצאפ: 050-6877088

דוא"ל bekitsur1@gmail.com

פקס': 153-506-877088

לקבלת ה"בקיצור" בוואצאפ לחץ כאן

ניתן לתמוך במפעל זה על ידי
רכישת ספרי המחבר באתר אמזון
בקישורים הבאים

[בקיצור ברכות חלק א \(ב-לד\)](#)

[בקיצור ברכות חלק ב \(לה-סד\)](#)

[בקיצור שבת חלק א \(ב-לו\)](#)

[בקיצור שבת חלק ב \(לו-סז\)](#)

[בקיצור שבת חלק ג \(סז-צו\)](#)

[בקיצור שבת חלק ד \(צו-קכט\)](#)

[בקיצור עירובין חלק א \(ב-מא\)](#)

[בקיצור עירובין חלק ב \(מא-עו\)](#)

[בקיצור עירובין חלק ג \(עו-קה\)](#)

חדש

[בקיצור פסחים חלק א \(ב-מב\)](#)

ספרים נוספים מהמחבר

[מוסר אבות על מסכת אבות](#)

[להבין במקרא על פרשיות התורה](#)

[עיטורי ברכה על מסכת ברכות](#)

[ראש שמחתי על ירושלמי בבא קמא](#)

[ראש שמחתי על ירושלמי בבא מציעא](#)

במקום שאין אנשים השתדל להיות איש

אין למפעל זה כל גוף מסייע

אנא

עזרו לנו ותרמו בעין יפה

[לתרומה](#)